

قورئان و ئاژه لئاسی

قورئان و
زانست

5

ئاماده کردی
سەروەرحەمەن

بەناوەندە ی زانستی
دکتۆر زاننا محمد

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

لەنێست

قورئان و ئاژه ئناسی

زنجیره‌ی قورئان و زانست (۵)

قورئان و ئاژه‌ئناسی

ئاماده‌کردنی

سه‌روه‌ر چه‌سه‌ن

پیداچوونه‌وه‌ی زانستی و پیشه‌کی

د. زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالا له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

پیداچوونه‌وه‌ی زمانه‌وانی

م. محمد شریف صالح

به‌کالۆریۆسی زمانی کوردی

ماڻي لھ ڇاپڊانه وھي پاڙيڙا وھ ٻو نوسينگھي ته فسير

ناوي ڪٽيب به ڪوردي: ڦورٿان و ٺاڙه ٺناسي
 ٺامــــــاده ڪردني: سهروهر هسهن
 پيداچونه وھي زانستي: د. زانا حميد محمود
 پيداچونه وھي زمانه وائي: م. محمد شريف صالح
 بلاو ڪردنــــــه وھي: نوسينگھي ته فسير ٻو بلاو ڪردنه وھو راگه ياندن/
 ههوليڙ
 نه خشه سازي ناوھوھ: جمعه صديق ڪاڪه
 خـــــــه ت: نه وڙاد ڪوڙي
 بـــــــهر ڪ: اُمين مخلص
 نــــــوره و سالي ڇاپ: يه ڪه م ۱۴۳۲ هـ - ۲۰۱۱ ز
 تــــــيراڙ: ۱۵۰۰ دانه

له به رڻوه به رايه تي گشتي ڪٽيخانه گشتييه کان ژماره ي سڀاردني (۱۳۲۰) سالي ۲۰۱۱ پندراوه

تفسيير

ٻو بلاو ڪردنه وھو راگهي ڦاسن

هم ڦير- شھ قاسمي دادڪا - ڙڙر ٺونڀي شيرين پالاص

ت: ۲۲۲۱۶۹۵ - ۲۲۲۰۹۰۸ - ۲۵۱۸۱۳۸

موبائيل: ۰۷۷۰ ۱۳۸ ۷۲ ۹۱ - ۰۷۵۰ ۴۶۰ ۵۱ ۲۲

tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

ئاومەرۇك

- ۷..... پيشەكى
- ۹..... پولى ئاژەلان (پۆلىنى ئاژەلان)
- ۱۳..... سوودەكانى مەرۇمالات
- ۱۷..... جۆرەكانى مالات
- ۱۹..... بەدبەيتانى سەگ
- ۲۱..... پەنگى مانگاگە
- ۲۳..... جەستەى ئەسپ
- ۲۵..... مېش
- ۲۶..... مالى جالجالۆكە
- ۲۸..... وشتر
- ۳۱..... سەرپىنى ئاژەل پيش گياندەرچوونى
- ۳۲..... گۆشتى مردارەوۋە بوو و خوین
- ۳۳..... گۆشتى بەراز
- ۳۳..... ئاژەلى خنكاو
- ۳۴..... ئەو ئاژەلەى بەئازار و لیدان مردار دەبیتەوۋە
- ۳۵..... ئەو ئاژەلەى لە شوینىكى بەرزەوۋە دەكەویتە خوارەوۋە
- ۳۶..... ئەو ئاژەلەى بە شوقى ئاژەلىكى تر مردار دەبیتەوۋە
- ۳۶..... ئەو ئاژەلەى دېندەى كېوى پەلامارى دابیت و لىى خواردبیت
- ۳۸..... بەزەبى بە ئاژەلەندا
- ۴۰..... زمانى ئاژەلان
- ۴۳..... ئاژەلانىش وەك مەوژگەل و نەتەوۋەى جياوازيان ھەيە
- ۴۵..... بەرھەمەيتانى شىرى مالات لەنيوان گژوگىاي ھەرسكراو و خویندا
- ۴۷..... ھەنگ
- ۵۰..... ماسى
- ۵۲..... ئەو ئاژەل و مېروانەى لەقورئاندا ناويان ھاتوۋە
- ۵۶..... (۱) وشتر (الإبل - Camel)

به ناوی خوای بهخشندهی میهره‌بان

پیشه‌کی

به‌قه‌له‌می د. زانا حمید محمود

به‌دییه‌ئان و هیئانه‌کایه‌ی ژیان له نه‌بوونه‌وه بۆ بوون و له نادیاره‌وه بۆ ده‌رکه‌وتن، له‌سه‌رزه‌وی یان له‌هه‌ر شوێنێکی ئهم گه‌ردوونه‌دا بێت، له‌خۆیدا ئیعجازێکی بێ هاوتای خوای گه‌وره‌یه، جا له‌ ساده‌ترین زینده‌وه‌ری تا‌ک خانه‌ییدا بێت یان له‌ زینده‌وه‌ره‌ بالا و خانه‌راسته‌قینه‌یه‌کاندا بێت.

له‌کاتی‌کدا لی‌کۆلێنه‌وه و نیشاندانی لایه‌نه‌ سه‌رسوپه‌ینه‌ره‌کانی ناو جیهانی ئاژەل و بالنده‌کان پانتاییه‌کی گه‌وره‌ له‌ زانستی راسته‌قینه‌دا داگیرده‌کات، له‌هه‌مان کاتدا گه‌وره‌یی و ده‌سه‌لاتی خوای تا‌ک و ته‌نیا له‌خودی ئه‌و گیانه‌وه‌رانه‌دا نیشان ده‌دات... هه‌بوونی چه‌ندین پێکهاته و نه‌ندام و فرمانی سه‌رسوپه‌ینه‌ری ئه‌و گیانه‌وه‌رانه‌ (به‌خودی مرۆفیشه‌وه) به‌ته‌واوی بیرى مرۆفی سه‌رقال کردووه، ته‌نانه‌ت تائیس‌تاش زانست له‌به‌رامبه‌ر به‌شی‌کی زۆری نه‌ندام و فرمانه‌کانی له‌شی گیانه‌وه‌راندا ده‌سته‌وسان وه‌ستاوه و به‌سه‌دان و هه‌زاران توێژینه‌وه‌ی زیاتریان پێویسته‌ بۆئه‌وه‌ی نه‌هێنیه‌کانیان ئاشکرا بکری‌ت، که‌ بێگومان جار له‌دوای جاریش گه‌وره‌یی خوای به‌ده‌سه‌لات دووپات ده‌که‌نه‌وه.

به‌وپێیه‌ی سه‌رچاوه‌کانی ئایینی ئیسلام له‌ قورئان و سوننه‌ت ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌ و ئاماژه‌ ئیعجازیانه‌ له‌ خۆگرتوه‌، له‌ و سۆنگه‌یه‌وه‌ نووسین و وه‌رگێڕان و پوونکردنه‌وه‌ی بابته‌ و کتیب و ئه‌و وانانه‌ی له‌ باره‌ی ئیعجازه‌ زانستییه‌کانی قورئان و سوننه‌ت به‌ زمانی شیرینی کوردی ده‌خړینه‌ به‌رده‌ستی خوینه‌ری کورد، سوودیکی گه‌وره‌ ده‌گه‌یه‌نن و ئاستی زانستی خوینه‌ران به‌رزده‌که‌نه‌وه‌.

ئاماده‌کردنی کتیبی (قورئان و پوه‌کناسی)ش له‌ لایه‌ن به‌رێز "م. سه‌روه‌ر سه‌ن" ده‌و پانتاییه‌کی گه‌وره‌ی بابته‌کانی ئیعجازی زانستی له‌ قورئاندا، به‌شیوه‌یه‌کی جوان و پوون و به‌پشت به‌ستن به‌ سه‌رچاوه‌ زانستییه‌کان، له‌ خۆگرتوه‌. ئومید ده‌که‌م خوای گه‌وره‌ پاداشتی ماندوبوونی ئاماده‌کار بداته‌وه‌ و خوینه‌ری کوردیشی لی به‌هره‌مه‌ند بکات. به‌هيوای سه‌رکه‌وتنی ئاماده‌کار و ئاماده‌کردنی به‌ره‌می زیاتر له‌م بابته‌تانه‌دا.

د. زانا حمید محمود

به‌کالۆریۆس له‌ پزیشکی و نه‌شته‌رگه‌ری فیتیرنه‌ری

دبلۆمی بالا له‌ ورده‌زینده‌زانی گه‌ردیی

سلێمانی ۲۰۱۱/ ۱ / ۱۲

پۆلی ئاژه لان (پۆلینی ئاژه لان)

قورئانی پیروژ پۆلینکردن و دابه شکردنی ئاژه لانی بۆ چه ند به شیك ئاماژه پێداوه . خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِۦ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ النور/ ٤٥، واته: خوا هه موو زینده وه ریکی له ئاوێکی تایبه ت دروستکردوه، جا هه یانه له سه ر سکی ده پوات، هه شیانه له سه ر دوو قاچ ده پوات، هه روه ها هه یانه له سه ر چوار پی ده پوات، خوا هه رچی بویت دروستیده کات، به راستی خوا ده سه لاتی به سه ر هه موو شتیکدا هه یه .

یان ده فه رمویت: ﴿وَمِمَّنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلِرَ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلَكُمْ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ الانعام/ ٣٨، واته: هه چ زینده وه ر و گیانه به ریک نییه به سه ر زه ویدا پوات و هه چ بالنده یه ک به باله کانی بفریت و نه وانیش ئوممه ت و گه لیک نه بن وه ک ئیوه (دانیابن) هه چ شتیك نییه پشت گویمان خستبیت له کتیبه (تایبه تییه که ی لوح المحفوظ) دا، له وه ودوا هه ره موو نه وانه بۆلای په روه ردگاریان کۆده کرینه وه .

زانای بایۆلۆجی ئەمریکی "Artur L. Koch" له زانکۆی (ئیندیانا) له کتیبی (The bacteria; Their origin, structure. Function and antibiosis" دوای وردبوونه وه له سیسته می ئالۆز و پر ورده کاری

ئەزىم و پىرۆتىنە تايىبە تىيەكان و ژمارەى بېشومارىيان لە تاكە خانەيەكدا،
تەنھا يەك بىرۆكە بە بىرى مەوۆقىكى ژىردا دىت (دەربارەى دروستبوونى
ژيان) كە ھەرگىز ناكىت ئەو ھەموو پىكوپىكى و سىستەمە نايابە ھەر
لەخۆو و بەپىكەوت بەدەياتىت، ئىتر لە ھەر ژىنگەيەكدا بىت و ھەر
شەو و لىكدانەو ھەيەكى فیزیایی و كیمیایی بۆ بکرىت و چەندیش كاتى
خایاندییت.

لەپاستیدا دوو بىرکردنەو ھى جیاواز دەربارەى سەرھەلدانى ژيانى مەوۆ و
زىندەو ھەران (بە تاك خانەكانىشەو) ھەيە: يەكەمیان ئەو ھەيە كە خەوای
گەورە ژيانى مەوۆ و زىندەو ھەرانى بەو ھەموو ئالۆزى و وردەكارىيەو ھەسەر
زەوى ئافرانەو، كە ھەريەكەيان خەسلەت و تايىبەتەندى و زىندەچالاكى
تايىبەت بەخۆيان ھەيە و بەھىچ شىو ھەيەك جۆرىكى سەرەخۆ لەجۆرىكى
ترى جیاواز لەخۆيەو دروستنەبوو.

بۆچوونى دوو ھەم پىيوایە ژمارەيەك كارلىكى كیمیایی ھەپەمەكى
دواییەك پىويانداو و دووپاتبوونەتەو، تا لەكۆتاییدا خانەيەكى زىندووى
لى بەرھەمھاتو.

لێرەدا وردبوونەو ھەيەك پىويستە، ئەگەر زۆربوون و گەشەى تاكەخانە
چالاكبوونى ھاوكاتى ھەزاران ئەزىمى پىويست بىت، ئەوا بەدلىيەو
پىووانى پىكەوتىكى لەوجۆرە (كە بۆچوونى دوو ھەم بانگەشەى بۆ دەكات)،
ئەستەمىكى زۆر دوورە.

بوون و گەردوون ملكەچى پىساگەلىكن كە زاتىكى مەزن و بەدەسەلات
ئافرانەوونى، ئەويش (اللە)يە، ئەو خەوایە لەتوانايدە ژمارەى زۆر و
زەو ھەندەى زىندەو ھەران، بەو ھەموو شىو و قەبارە و تايىبەتەندىيە
جیاوازانەو، بەدییەتەت.

تاكه سیستمك له به‌ناو یاسای پێكه‌وتدا بوونی هه‌بێت، ژماره‌یه‌کی ئیگجار زۆری دووپاتبوونه‌وه‌یه‌ که بۆ دروستبوونی یه‌که‌م خانه‌ی زیندوو پێویسته‌، دواتریش هه‌ر به‌پێکه‌وت گه‌شه‌ بکات و گه‌وره‌ ببێت و بازدانی تیدا پووبدات و شیوه‌ی جیاوازی لێوه‌ پێکبێت، ئه‌مه‌ له‌کاتی‌کدا‌یه‌ که بۆ هه‌ریه‌ک له‌ خه‌سله‌ته‌کانی خانه‌ ملیۆنان کارلێکی کیمیایی و کاریگه‌ریی نیشانه‌ و پرېزبوونی کۆده‌کان و دابه‌شبوونی خانه‌کان (له‌ فره‌خانه‌کاندا) پێویستن... بۆیه‌ ده‌بێت ئه‌وه‌موو گۆرپانکارییه‌ ورد و پڕ یاسایانه‌ له‌ پێکه‌وتدا کۆببنه‌وه‌ و ئه‌وه‌ش له‌ ئه‌ستهم ئه‌سته‌متره‌ و ئه‌قلی ژیر و هۆشیار پێکه‌وتی که‌پ و کوێر په‌ته‌ده‌کاته‌وه‌ و دڵنیا‌یانه‌ بوونی به‌ده‌یه‌نهری توانا (الله) په‌سه‌ند ده‌کات."

شان‌نیشینی ئاژەلان چه‌ندین جۆری تیدا‌یه‌، هه‌یا‌نه‌ له‌سه‌ر سه‌کی ده‌پوات وه‌ک خشۆکه‌کان و هه‌یشه‌ له‌سه‌ر دوو پێ ده‌پوات وه‌ک مرو‌ف. له‌وجۆره‌ش که له‌سه‌ر چوار پێ ده‌پوات وه‌ک زۆریه‌ی ئاژەلان... خه‌لک دیمه‌نی جو‌له‌ی ئاژەلانیان بینیه‌ و هیچ سه‌رسامییان به‌رامبه‌ری نه‌بووه‌، به‌لام زانایانی سه‌رقال به‌ بواری زینده‌وه‌رزانی، له‌دوای پشکنین و سه‌رنجدان و شیکارییه‌وه‌، ده‌رئاسا‌کانی به‌ده‌یه‌نان و وردیی دروستکردن ده‌بینین، که هه‌ر جۆره‌ هاوکاری گونجانیان له‌گه‌ڵ بژێویی و ژیا‌نیاندا ده‌سته‌به‌ر ده‌که‌ن. خوای مه‌زن ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (الجاثية/۴)، واته‌: له‌ دروستکردنی ئیوه‌دا، هه‌روه‌ها له‌وه‌موو زینده‌وه‌ره‌ جۆراو‌جۆرانه‌ی که له‌سه‌ر زه‌وی و ژێر زه‌وی و ناو ئاو‌دا هه‌ن و بلاویان ده‌کاته‌وه‌ به‌لگه‌ و نیشانه‌ هه‌ن له‌سه‌ر ده‌سه‌لاتی خوا بۆ که‌سانێک که دڵنیا‌ن و باوه‌ری دامه‌زراویان هه‌یه‌.

زانايانى زىندەۋەرزانى لەپىي لىكۆلئىنەۋەى ژيانى كۆمەلايەتى
ئاژەلانەۋە، سا لەۋانەى لەسەر زەۋى دەجولئىن، يان بەئاسماندا دەفەين،
ياخود لە ئاۋدا مەلەدەكەن، بۆيان دەرکەوتوۋە كە ئەۋانئىش گەل و ھۆز و
نەتەۋەگەلىكەن و پەيوەندى توندوتۆل و پتە و پىكىيانەۋە دەبەستىت،
شيوەزى ژيان و چالاككيان جياۋازى نىيە لەگەل نەۋەى مروڤ كە سەر زەۋى
ئاۋەدان دەكەنەۋە.

زانايانى زىندەۋەرزانى و توپكارىي دانراۋى زۆريان ھەيە و ئەو زانيارى و
پاستىيانە لەخۆدەگرن كە لەبارەى سىستىمى ھەر جۆرىك لە شانئىنى
ئاژەلاندا پىيگەيشتوون، بەجۆرىكى ئەۋتۆ كە ھىچ گومان و دوودلىيەك
ناھيئەنەۋە لەسەر ئەۋەى ئاژەلانئىش نەتەۋەگەلىكى ۋەك مروڤن، لەدۆخى
شەپ و ئاشتيدان، ھەول بۆ بەدەستخستنى خۆراك دەدەن، چاۋدىرى بىچوۋ
و لاۋازەكان دەكەن، ھەروەھا پەنا بۆ فيل و تەلەكە دەبەن بۆ زالبوون
بەسەر نارەھەتى و مەترسىيەكاندا. وىراي ھەلبىزاردنى سروشتىك بوخويان
كە لەگەل پىكھاتە و ژىنگەكەياندا گونجاو بىت.

سووده‌گانی مه‌رومالات

ده‌رباره‌ی به‌دیه‌تانی ئاژده‌لان و زینده‌وه‌ران، مه‌روه‌ها ئه‌و ئامانجانه‌ی له‌پیتاویاندا به‌دیه‌یتراون، خوای گه‌وره‌ له‌ په‌رتوکه‌ په‌رئاساکه‌یدا ده‌فه‌رمویت: ﴿وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ٥ و لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّم تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا شِقَ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿النحل/٥-٧﴾، واته: مالاتی دروستکردوه‌ بو‌ خزمه‌تی ئیوه، (له‌ خوری و موو و پیستیان جوړه‌ها پۆشاک و پایه‌خ دروستده‌که‌ن) که‌ گهرمیتان پیده‌به‌خشیت (له‌ سه‌رما و سۆله‌دا)، مه‌روه‌ها جوړه‌ها سوودی تری لیوه‌رده‌گرن له‌ شیر و گوشته‌که‌یشی ده‌خۆن. که‌ له‌ ئیواره‌دا مالاته‌کان ده‌هیننه‌وه (به‌ تیری و شیرده‌وه)، له‌ به‌ره‌به‌یانه‌کانیشدا که‌ له‌ مال ده‌ریانده‌که‌ن، دیمه‌نیکی جواناتان بو‌ ده‌نویتن. هه‌ندیك له‌و مالاته‌نه‌ بار و که‌لوپه‌لی سه‌نگینتان هه‌لده‌گرن بو‌ ولات و شوینیك که‌ ئیوه‌ دوا‌ی زه‌حمه‌ت و ماندوبوونیکی زۆر نه‌بیت پی‌ی نه‌ده‌گه‌یشتن. به‌پراستی په‌روه‌ردگارتان زاتیکی زۆر به‌سۆز و میهره‌بانه‌.

یان ده‌فه‌رمویت: ﴿وَمِنَ الْأَنْعَمِ حَمُولَةٌ وَفَرَشٌ كُلُّوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ ١٤٢/١، واته: (هه‌ر خوا) هه‌ندیك له‌ مالاتی بو‌ ئیوه‌ پامه‌یتاوه‌ که‌ بو‌ باربردن به‌کاریان ده‌هینن (له‌ خوری و مووی هه‌ندیکی تریان) فه‌رش و پایه‌خ دروستده‌که‌ن و بو‌

سواریش هه ندیکی تریان به کارده هینن، ده بخۆن له و پزق و پوزیه ی که خوا پیی به خشیوون، نه که ن شوین هه نگا و (نه خشه و پلانه کانی) شهیتان بکه ون، چونکه به راستی نه و دوژمنیکی ناشکرای ئیوه یه .

هه روه ها په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَا اِنَّهَا وَمَتَّعَا اِلَىٰ حِينٍ﴾ النحل/ ۸۰، واته: هه ر خوايه (که هه موو شتیکی بۆ په خساندوون تا مال و خانوو به ره دروست بکه ن) ماله کانتانی بۆ کردوون به هوی نارامگرتن و حه وانه وه و له پیست و مووی مالایش ده توانن شوین و جیگا بوخۆتان بسازینن، پاشان له کاتی کوچتاندا به ئاسانی بیگوینه وه، له کاتی نیشته جی بوونتاندا به ئاسانی هه لی بدن و له خوری و کولک و مووه که ی، ده توانن که لویه ل و شتومه ک بوخۆتان دروستبکه ن و تا ماوه یه ک سوودیان لیوه ربگرن.

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّتُنْقِضُوا بِمَا فِي بُطُونِهِمْ مِّنْ بَيْنِ قَرْنٍ وَدَمٍ لِّبَنَاءٍ خَالِصًا سَابِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/ ۶۶، واته: به راستی له بوونی مالات و (زینده وه رانی جورا و جوردا) په ند و ناموژکاری هه یه بو تان و جیگای سه رنج و تیرامانه، له نیوان نه و شتانه ی که له سکیاندا هه یه، له گزوگیای هه رسکرا و خویندا شیریکی پاک و بیگه رد و خو ش و به تام به ره م ده هیئت بۆ نه وان ه ی ده یخۆنه وه .

﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّتُنْقِضُوا بِمَا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَفَعٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾ المؤمنون/ ۲۰-۲۱، واته: به راستی به دیهاتنی مالایش جیگای سه رنج و په نده بو تان (که وردبین ه وه و

به ديهينه‌ری جوانکار بناسن) جا له وهی که له سکیاندا به دیدیت (مه به ست شیره) ده‌ر خواردتان ده‌دهین و زۆر که لکی تری بۆتان ههیه (له پێستیان، له خوری و موویان... هتد) هه‌روه‌ها لیشیان ده‌خۆن. له‌سه‌ر پشتی هه‌ندیک له‌و گیاندارانه‌ش هه‌لده‌گیرین و له‌سه‌ر که شتییه‌کانیش.

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَى الْفَالِكِ تَحْمَلُونُ﴾ غافر/ ۷۹-۸۱، واته: هه‌ر خوايه که مالاتی بۆ ئیوه رامهیناوه تا هه‌ندیکی بۆ سواری به‌کار بهینن و هه‌ندیکیشی بۆ خۆراک سوودی ئی وه‌ریگرن. هه‌روه‌ها سوودی زۆری ترتان ده‌ست ده‌که‌وێت له‌و مالاتانه‌دا، بۆئوه‌ی به‌سواری ئه‌وانه بگه‌نه ئه‌و شوینانه‌ی نیازتان له‌دایه بیگه‌نی و کاروباری خۆتان ئه‌نجام به‌دن، جا به‌سواری ئه‌و ولاخانه و که‌شتیش هه‌لده‌گیرین.

ئو ئایه‌ته پیرۆزانه ئاماژه به‌وه ده‌دهن که مالات له‌ چه‌ندین پوه‌وه سوودیان بۆ مڕۆڤ هه‌یه، له‌وانه:

به‌ره‌مه‌ینانی شیر: ﴿تُسْقِیْکُمْ مِمَّا فِی بُطُونِهَا﴾.

به‌ره‌مه‌ینانی گوشت: ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾.

به‌کاره‌ینانی له‌ کاردا: ﴿وَتَحْمِلُ أَثْقَالَکُمْ﴾.

هه‌روه‌ها کۆمه‌له سوودیکی تر: له‌ دروستکردنی کولک و پۆشاک و پێست و موودا... هتد. ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا﴾، ﴿وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمِئَةً إِلَى حِينٍ﴾.

ئەو پوانەى باسکران لە سوودگەلى ئاژەلان، زانستى بەروبومى ئاژەلى
 کردووێتیه ئامانجىكى سەرەكى، زانایانى پسپۆرى ئەم بوارە ئەوپەرى
 كۆشش بۆدەستەبەرکردن و زیادکردنى ئەو بەرھەم و سوودانە دەكەن.
 دواجار زانست و ئىكچووى قورئانە لەو بەكارھێنانەدا كە لە ئایەتە
 پیرۆزەكاندا پوون كراونەتەو.

جۆرهكانى مالات

خوای گه وره ده فەرمویت: ﴿تَمَنِّيَ أَزْوَاجٌ مِّنَ الصَّانِئِينَ مِنَّكَ وَمِنَ الْمَعْرِئَاتِ ۖ قُلْ ۚ أَلَا تَذَكَّرُنَّ حَرَّمَ أَمْرَ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَحْنُوْنِي بِعِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١٣﴾ وَمِنَ الْأَبِلِ ۚ أَتَنَبَّأُ بِأَنَّ مَنَ الْبَقَرِ أَتَنَبَّأُ قُلْ ۚ أَلَا تَذَكَّرُنَّ حَرَّمَ أَمْرَ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْكُم بَعْدَ إِذْ أَظْلَمُ مِمَّنْ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١١٤﴾﴾ الأنعام/ ١٤٣-١٤٤، واتە:

(خوای گه وره) هەشت جووت مالاتی (بۆ خزمەتی مەرۆفە دروستکردوو) له مەر جووتیك و له بزنیك جووتیك (نە ی موخە مەد (ﷻ) بە و نە فامانە بلی که هەر له خۆیانە وه هشت حەرام دە کەن) نایا خواردنی گوشتی نێره کانی حەرام کردوو یان مێیه کانیان نە وه ی که له سکی مێیه کاندە هیه؟ نە گەر ئێوه راست دە کەن و بە لگه یه کی زانستیان هیه، بۆمان پوون بکەن وه؟! ههروه ها له و شتر جووتیك و له په شه و لاخیش جووتیك، (دووباره پێیان بلی: نایا خواردنی گوشتی نێره کانی حەرام کردوو یان مێیه کانی، یان نە وه ی که له سکی مێیه کاندە هیه؟! یاخود ئێوه (وا دیاره) شایهت بوون و له و ی بوون کاتیك خوا بریاری به وجۆره ی بۆدان؟! جا ئیتر کی له وه سته مکارتره که درۆی به دهم خواوه هه لبه ستوووه تا به بی زانست خه لکی سه رلێشیواو بکات، به پراستی خوا هیدایه تی ده سته ی سته مکاران نادات.

له م دوو نایه ته پیروژه دا خوای مه زن نازە لانی به هه شت جووت دیاری کردوو، واتە: چوار کۆمه له، که هەر کۆمه له یه کیان له نێرو می

پېكىدىن، چوار كۆمەلەكەش بىرىتىن لە: مەپ، بىزى، وشتر و مانگا (پەشە ولاخ).

مەروەھا ئو دوو ئايەتە باس لە بېباۋەپان دەكات كە ھەندىك جۆر يان تاكى ئاۋەلان ھەرام دەكەن بەبى بەلگە يەكى دروست و پەسەند، ئەمەش بەلگەى نەزانى و نەفامىيانە.

يەككە لە پۆلىنەكانى ئو مەپ و مالاتانە لە زانستى زىندە ۋەرزانىدا بەمجۆرە يە:

۱. پۆلى وشتر: كە وشترى يەك كۆپار و دوو كۆپار دەگرىتە ۋە.

۲. پۆلى مانگا (پەشە ولاخ): كە كۆمەلىك ئاۋەلى نۆر دەگرىتە ۋە كە لە ھەموو جىھاندا بلالون.

پۆلى پەشە ولاخ: مانگا و گامىش و ئەم جۆرانە دەگرىتە ۋە.

۳. مەپ و مالاتەكان لە پېشە ۋەى ئاۋەلانى تردان لە پۈۋى زە ۋەندەبىي سوۋدەكانىيانە ۋە. قورئان ئەمەى تۆماركردوۋە و زانستىش سەلماندوۋىەتى.

ئەمە مەپ و مالات كە لە قورئانى پېرۋزدا باسكراون، زانستى نۆى ھاتوۋە تاكو ناوہ پۆك و بەشەكانى بەدىار بخت... كە سىك تەئەمولى تېدا بكات ناتوانىست نەلىت: پاكوبىگەردى بۆ ئەوخوايەى ئەم ھۆكارەى بۆ بەگە پخستىن گەرچى توانامان نەبوو بۆى (سُبْحَنَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ).

به دیهینانی سهگ

خوای گه وره له قورئانی پیروزدا دهفه رمویت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَسْلَهُ كَمِثْلُ الْكَلْبِ إِنْ تَحِمَلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتَرَكَّهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ مِثْلُ الْقَوْرِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الأعراف/ ۱۷۶)، واته: خو نه گهر بمانویستایه نه وه به و نایهت و فه زمانانه به رزمان ده کرده وه، به لام نه و خوی چه سپان به زه وییه وه و (دهستی کرد به دونیا په رستی و) شوین ئاره زووی خوی که وت، جا نموونه ی (نه و جوړه که سانه) وه کو نموونه ی سهگ وایه نه گهر ده ری بکه یت و پیایدا هه لبشاخییت هه ناسه برکیتیته ی (زمان ده رده کیشییت)، یاخود نه گهر وازی لیبه یتیت نه و هه هه ناسه برکیتیته ی، نه وه نموونه ی نه و که سانه یه که نایه ته کانی ئیمه یان به درو زانیوه و بروایان پیی نه بووه، که وابوو نه م جوړه به سه رهاتانه بگیږه ره وه بوته وه ی (دابچه کین و) بیربکه نه وه.

له م نایه ته پیروزه دا زانیارییه که ده رباره ی سهگ هاوووه که دوا ی چوارده سه ده له دابه زینی نایه ته که ئینجا ده ره تجامه زانستییه کان ده ربانخست و ئاشکرایان کرد.

زانستی نو ی له م دوا دوا ییانه دا ئاشکرایکرد که سهگ ئاره فه پژی نیی جگه له که می که نه بیت له بنی پییدا، نه مهش بهس نییه بو دابه زاندنی پله ی گهرمی له شی. دیاره که کاری ئاره فه پژی نه کان (به دهردانی ئاره ق) پله ی

گەرمی پووی دەرەووی زیندەوەرە که لە گەل ژینگە ی دەوروپەری دەسازینیت.

لە بەرئەوێه سەگ، بەهۆی ئەوێ وەك ئاژەلانی تر ئارەقە پزینی تەواوی نییه، لە پێی دەرکێشانی زمانیهو به هەناسەپرکی پلە ی گەرمی لەشی دادەبەزینیت، بەهۆی هەناسەپرکییەکیەو زۆرتەری پووبەری بۆشایی دەم و زمانی بەرکەوتە ی هەوا دەبن. شایانی باسە سەگ ئەو کارە دەکات، لە پشوو دا بێ یان لە کاتی ماندووبوونیدا.

پهنگى مانگاكه

له سوره تى (البقرة) دا چيرۆكى ئه و مانگا به ده خويناينه وه كه خواى مه زن فه رمانى به نه ته وهى موسى (سه لامى خواى لىبىت) ده دا سه رى بپن... له چيرۆكه كه دا و له ميانه ي گفتوگوى نيوان موسى و نه ته وه كه يدا باس له پهنگه كه شى ده كريت.

خواى مه زن له سه ر زمانى موسى پيغه مبه ر (سه لامى خواى لىبىت) ده فه رمويت: ﴿قَالُوا اَدْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ﴾ (البقرة/ ۶۹، واته: وتيان: داوا له په روه ردگار ت بكه بزانين پهنگى چۆنه؟ موسى وتى: بيگومان خوا ده فه رمويت: ئه و مانگا به مانگا به كى پهنگ زه ردى (تۆخه!!)، ته ماشاكارانى دلخۆش ده كات.

هه ر له سه ر زمانى (موسا) وه به نه ته وه كه ي ده فه رمويت: ﴿قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيعَةَ فِيهَا قَالُوا إِنَّنَ جِئْتُ بِالْحَقِّ فَذَبْجُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ (البقرة/ ۷۱، واته: موسى وتى: به راستى خوا ده فه رمويت: ئه وه مانگا به كه هيشتا پانه هينراوه زه وى بكيليت و جوت بكات، ئاوديرى كشتوكايش ناكات، هيج نهنگى نيبه و به كه پهنگه و هيج په له به كى تيدا نيبه. نه وسا وتيان: ئا ئيست تير هه والى

پاسته قینه ت پیداین، (ئیتړ دواى هه ول و کړوششیکى زۆر به ده ستیان هینا و سه ریان بری، هه رچه نده خه ریک بوو نه و کارهش نه که ن.

یه کیڅ له پایه په سه نده کان له پزیشکی فیتیرنه ریدا نه وه یه: "باشترین و چاکترین مانگا نه وه یه که په نگه کی زۆر زهرد و بیگه رد بیت، په نگه کی بیگه رد بیت و سه لامه تی ددانه کانیش ته ندروستی مانگا که ن".

هه روه ها له نیشانه کانی جوړچاکی و باشیه کی توژ هه ستاندنیه تی له جی پییه کانیه وه له کاتی پیکردنیدا، نه وهش به کاریگه ریی هیژ و توندیه وه. کار و ماندویه تیشی نه بینیبیت له کیلانی زهوی و کاره کشتوکالییه کاندا.

زانستی نوی ئاشکرایکرد: "په نگى زهرد له نایه ته که دا ده لاله تی تاییه تی هیه، پوون بووه ته وه که بو بینینی په نگى زهرد پیویست به هیژى هاوینه ناکات، واته: به بی ماندووبوونى چاو، هه ر خوی پاسته وخو له سه ر توړه ی چاو کوډه بیته وه. له کاتیکدا که مه سه له که جیاواز ده بیت (بونموونه بو په نگى سوور) هاوینه ی چاو پیویستی به هیژ و توانایی هیه بو بینینی په نگى سوور.

نه مه وه هاما ن لیده کات له و نایه ته ی قورئانی پیروژ تیبه گین که ئاماژه به په نگى زهرد ده دات (به دیاریکراوی په نگى زهرد): ﴿صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسْرُّ النَّظْرَيْنِ﴾.

جەستەى ئەسپ

لەم دواواییانەدا زانستی نوێ دووپاتیكردهوه: لەپێناو هەلبژاردنی چاكیى و پەسەنیتی ئەسپ، پێویستە پشكنینی پۆلەتیی بۆ بكریت، كۆلەكەى ئەو پشكنینهش ئەوەیە ئەسپەكە ناچار بكریت تا ماوێەك غاریدات و لەكاتى ڕاكردن و غارغارینیدا چاودێرى بكریت.

ئەم كارە بۆ زانینى سەلامەتى ئەندامەكانى جەستەى ئەسپەكە بەسوودە، وێرای پى و قاچەكانى و هەمناھەنگیان لەگەڵ بەشەكانى تری لەشیدا، لەپاش غارغارین و ڕاكردنەكە لێدانى دلى ئەسپەكە دەگیریت لەگەڵ پشكنینی لاقەكانى، ئەوێش بە مەبەستى زانینى ڕادەى توانایی بۆ پۆیشتن و ڕاكردن و غاردان.

هەر ئەوەیە كە قورئانى پیرۆز لە چیرۆكى سولهیمان پێغەمبەردا (سەلامى خواى لیبت) ئاماژەى پێداوە. سولهیمان پێغەمبەر پشكنینی بۆ ئەو ئەسپانە كرد كە بۆ یەكەمین جار پیشانى دران، ئەو فەرمانى كرد ناچارى ڕاكردن و پۆیشتن بكرین تا دوورترین دورى، لەدواى لەچاو ونبوونیان داواى كرد یەكسەر بۆ هەمان جیگا بگێڕدرێنەوه.

دواى ئەوەى ئەسپەكان گەشتنەوه جى، پشكنینی خوێنەرەكانیانى كرد بۆ زانینى لێدانى دلیان، پاشان پوانییە لاقەكان و پێیەكان تاكو لەدواى ئەو جۆلە زۆرەیانەوه حال و کاریگەر بوونیان بزانی. ئەو زانیارییانە لەم ئایەتە پیرۆزەدا پوون و ئاشكران، خواى گەورە دەفەرمویت: ﴿إِذْ عَرَضَ

عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّفِيفَتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوْهَا عَلَيَّ فُطِفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ ص/ ۳۱-

۳۳، واته: کاتیك ده مه و ئیواره ئه وه ئه سبه چاكانه ی بۆ غه زا ئاماده کرابوون هینانیان و له پیش چاویدا نمایشکران. ئینجا وتی: من هه میسه هه ز له مجۆره کارانه ده که م و گرنگیدان به م نه سپانه به خیر ده زانم، له گه ل ئه وه شدا نابیت بینه هۆی ئه وه ی له یادی پهروه ردگارم بیتاگام بکه ن و یادی فه رامۆش بکه م، نه سبه کان غاریان کرد تا له چاو ونبوون. له وه ودوا سوله یمان فه رمانیدا بیانگیرنه وه و که گه رانه وه بۆلای دهستی به ران و ملیاندا ده هینا.

به مجۆره ده بینین وه سفی ورد و زانستی و پشکنینی پزشکی فتیترنه ری سه لمینه ری ئه و زانیاریانه ده بن که له قورئانی پیروژدا ئامازه یان پیدراوه.

میش

خوای گه ورده ده فره مویت: ﴿۷۲﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاَسْتَمِعُوْا
 لَهُۥٓ اِنَّ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَيَخْلُقُوْا ذُبَابًا وَلَوْ اَجْتَمَعُوْا لَهُۥٓ وَاِنْ
 يَسْأَلُوْهُمْ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيْدُوْهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّلَبِ وَالْمَطْلُوْبُ ﴿۷۳﴾
 الحج/۷۳، واتە: ئەي خەڵکینە! نموونەیکە هینراوەتەوێ چاک گوێی بۆ
 بگرن! بەراستی ئەوانەي لەجیاتی خوا هانا و هاواریان لێدەکەن، هەرگیز
 ناتوانن تاکە میشتیک دروست بکەن، هەرچەندە بۆ ئەو کارە کۆبینەوێ، و
 ئەگەر میشەکە شتیکیان لێ بفرێنێت ناتوانن پێی بزائن و لێی بسەننەوێ،
 لەراستیدا هەم بته‌کان لاواز و هیچ لێنەهاتوون، هەم میشەکەش لاواز و
 بیهێزە.

لێکۆڵەرانی زانستی میرووەکان دۆزیانەوێ کە میش لیکە پڕیڤی زۆر
 دەوڵەمەند بە لیکێ هەبێ و تەنھا بەوێ میشەکە خواردنێک دەخوات زۆر
 بەخێرای و یەکسەر بپێکی زۆر لیکێ بەسەردا دەپڕێت و دەستبەجێ بۆ
 ماددەیکێ تر دەیگۆرێت، هەر بۆیە کاتێک میش خواردنیکمان لێ بیات و
 بمانەوێت لێی بسەننەوێ، هەرگیز ناتوانین.

مالی جالجالۆکه

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ يَنْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنكبوت/ ٤١، واته: نمونه ی نه وانه ی جگه له خوای گه وره که سانیکی تر ده که نه پشتیوانی خوایان، وه که نمونه ی جالجالۆکه یه که وایه که مالتیک بو خۆی سازیکات (به مه رجیک) نابودترین و لاوازترین مال مالی جالجالۆکه یه، نه که ره سه رنجی بدهن و لیبی تیبنه کن.

له ئایه ته که دا ها تووه لاوازترین مال (بیت العنكبوت) نه که (خیط العنكبوت)، واته مالی جالجالۆکه یه نه که پایه لی جالجالۆکه، چونکه ده زوو (یان پایه لی) جالجالۆکه (وه که نه وه ی له زانستدا سه لمیتراره) به هیژتره له ده زوویه کی ره قی له ئاسن دروستکراو که هه مان نه ستووری و درژیی هه بیته به چوار نه وه نده، بۆیه لاوازییه که له مالی جالجالۆکه دایه نه که پایه له که ی.

مالی جالجالۆکه شوینگه ی تیاچوون و کوژرانه بو نه هله که ی، هه ره له دوا ی جوتبوون (تلقیح) مییه که نییه ده کوژیته، هه لبه ته نه که ره له دهستی پانه کات، هه روه ها بیچوه کانییه نه که ره له دهستی پانه که نه هه ره له دوا ی هه له ئینان (فقس) یه که سه ره ده یانخوات. به راستی مالی جالجالۆکه جوانترین په وانبیژترین نمونه ی زانستییه بو خراپی شوینگه و به دیی سه ره نه جام.

له گۆڤاری (Kosmos) ی ئه لمانی له شوباتی ۱۹۸۴ دا و تاریکی زانستی (له راستیدا دۆزینه وه یه کی زانستی) ده رباره ی جالجالۆکه بلاو کراوه ته وه، تیایدا هاتوه: پسیپۆره کان ئاشکرایانکرد که مییه ی جالجالۆکه هه لده ستیت به ته نینی توپی جالجالۆکه یی و نیره ئه م کاره ئه نجام نادات. قورئانی پیروزی ش زۆر پیش زانست باسی ئه م راستیه ی کردوه، وه ک له ئایه ته که دا هاتوه: ﴿...كَمَثَلِ الْغَنَكَبُوتِ اَتَّخَذَتْ يَتًا...﴾.

وشه ی (الغنکبوت) بۆ نیره و مییه ی جالجالۆکه ش هه ر به هه مان شیوه به کار دیت، به لām له ئایه ته که دا باس له مییه ی جالجالۆکه کراوه که به کاره که هه لده ستیت، ئه مه ش به به کاره یانی (تاء التانیث) (که ئاشکرایه له زمانی عه ره بیدا بۆ په گه زی می به کار دیت) و له وشه ی (اَتَّخَذَتْ) دا دیاره .

له گه ل ئه وه ی له زمانی عه ره بیدا و له کاتی قسه کردن ده رباره ی پۆلیک زینده وه ره به گشتی و بۆ پوو نکر د نه وه ی یه کێک له سیفه ت یان نه ریه ته کانی ئه و پۆله ده سه ته واژه ی نیر به کار دیت، ئه مه ش واته قسه لیکردن یان وه سفی پۆله که به گشتگیری به (التانیث) واته به می (وه ک له ئایه ته که دا دیاره) ته نها و ته نها بۆ پیویستی یان جیا کرد نه وه و هه لاو یر د نه . که واته له مه فهومی وشه ی (اَتَّخَذَتْ) دا ده ر ده که ویت که نیره ی جالجالۆکه توپ ناتهنیت، به لکو مییه ئه و کاره ده کات.

کوتایی ئایه ته که به ده سه ته واژه ی (لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ) دیت، وه ک ئا ماژه به وه ی ئه م زانیارییه له دواییدا زانست ئاشکرای ده کات... ئاشکرایشه ئه م نه یینییه بایۆلۆژیانه له م دوادواییانه دا زانرا.

وشتەر

خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾
الغاشية/۱۷، واتە: نایا سهرنجی وشتەر نادهن چۆن دروستکراوه.
کاتیک سهرنجی پیکهاتهی جهستهی وشتەر ده دریت، به پراستی جینگای
سهرسامی و تیرامانه و به پراستیش مه زنی پهروهردگار له به دیهینانیدا
دهرده که ویت له وه موو نایابی به دیهینانهی له له شی ئه م نازەئه دا
به دیهیناوه.

وشتەر به وه ناسراوه که نارامگره و بهرگهی کاری ناپه حهت ده گریت و
ده توانیت ماوهی دووری بیابان بپریت و بهرگهی برسیتی و تینویتی
ده گریت، به لام بهرگهی سهرمای زۆری زستان ناگریت.

وشتەر ده توانیت بۆ ماوه یه کی زۆر به بی خواردنه وهی ئاو، ماوهی دوور
بپریت، له وه هۆکارانهی واده که ن وشتەر ئه و خهسله تهی هه بیّت، ئه مانه ن:

۱. وشتەر ده توانیت پلهی گهرمی له شی خۆی بگوریت و ده توانیت
به شیوه یه کی سهرنجراکیش بهرگهی بیناویی بگریت. له که شه گهرمه کاندای
له ژیر بارودۆخی کارکردنی زۆردا زۆربهی نازەلان زۆرینهی ئه و ئاوهی له
له شیاندايه له پری ده رکردنی ئاره قه وه ده یکه نه دهره وهی له شیان، بۆ
پاریزگاریکردنی پلهی گهرمی له شیان، به لام وشتەر له جیاتی ئه مه به پۆژ
گهرمی ده مژیت و به شه ودا خۆی لی پرزگار ده کات.

۲. گەرمی لەشی دەگۆرپیت لە (۹۳ - ۱۰۴ پلەیی فەهرەناییت) لەدوای نێوہ پۆ... ئەوہش بۆ دابەزاندنی پلەیی گەرمی لەشی پێویستی بە دەردانی ھەندیک ئارەق ھەیە، بەلام بە برپیککی زۆر کەمتر وەک لە ئاژەلانی تر.

۳. کاتیئیک و شتر لە پۆژدا قورساییی ھەلدەگریت، دەبیت برپیککی زۆر لە ئارەق و شیی ون بکات، مڕۆف بەشیوہیەکی سروشتی ۱۰٪ی کیشەکەیی لە کاتی گەرمی زۆردا وندەکات، بەلام و شتر ۲۰٪ی کیشەکەیی وندەکات بەبێئەوہی ھیچ لە ھیز و توانای کەم بکات.

۴. خوای گەورە جوړیککی تاییبەتی خوینی بەم ئاژەلە بەخشیوہ، بەوہی کە ھەندیک لە شلەکەیی لە پێپەوہکانی خوینیدا کەم دەکات، کە بۆماوہی چەند پۆژیککی یەکلەدواییەک ئاو نەخواتەوہ.

خوینی مڕۆف و ئاژەلەکانی تر بەبێ ئاو جوړیککیان لیدیت کە ناپەھەت لە سوپی خویندا دابەش ببن، بەلام خڕۆکە سوورەکانی خوینی و شتر ھێلکەیین و برپیک لە سوڈیۆم و پۆتاسیۆمیان تیدایە و بەوہش لەو مەترسییە بەدوور دەبیت.

لە ھەسەلە و پیکھاتنە سەرسوڕھینەرەکانی تری بەدیھیتانی و شتر، کەمیککی، ئەمانەن:

قاچەکانی و شتر بە سمیککی ئیسفەنجی کۆتاییان دیت کە لە پۆیشتن بەسەر لمدایارمەتی دەدات. ھەر لەشیوہی ئەوانەش دوان لەسەر ئەژتۆکانی پەلەکانی پێشەوہی و دوانیش لەسەر پانەکانی و یەک دانەیی گەورە لە ژێرەوہی سنگیدا ھەن.

و شتر ددانسی بەھیز و پوووک و قورپگ و لایەکانی دەمی بەشانەیی داپۆشەری ئەستوور داپۆشراون کە خواردنی زیر کاریان تیناکات، وەک دپک و پووہ کە دپکاوییە زیرەکانی بیابان.

چەند برژانگیک لە دەوری چاوەکانی و شترەن کە وەك تۆرێك لە دژی وردە خۆل پارێزگاری لە چاوەکانی دەکەن. ئەگەر لەکاتی پۆیشتنی بە بیاباندا گەردەلول و تەپۆتۆزەلیگرت... لە هەمانکاتدا دەتوانیت لەم تۆرەپەشەوێ بێنیت، چونکە وەك مڕۆ لەکاتی تەپۆتۆزدا چاوەکانی داناخات.

هەروەها لوتی یارمەتی دەدات بۆ زیانی لە بیاباندا، چونکە لەکاتی گەردەلولەکاندا بۆئەوێ خۆل نەچیتە نۆیەوێ دەروازەکانیان دادەخات... ئەگەر تینوی بوو، دەتوانیت ئاوی سوێر بخواتەوێ بەبێئەوێ زیانی پێیگات.

کۆئەندامەکانیشی خێرا هەست بە بارودۆخە ناھەموارەکان دەکەن و خۆیان لەگەڵ پادینن، گورچیلە بەرپێژەیی دەردانی میزکەم دەکاتەوێ، هەروەها پلە ی گەرمی لەشی و پێستەکە ی لەکاتی تینۆیتیدا دادەبەزینیت تاکو بەھەلمبوونی ئاو لە لەشیدا کەم بێتەوێ.

سه برپینی نازهل پیش گیانده رچوونی

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا
أَهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، وَالْمُنْخَفَقَةُ وَالْمَوْفُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا
مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْنَقُوا بِأَلْزَلٍ ذَلِكُمْ فِسْقٌ﴾

المائدة/۳، واته: گوشتی مرداره وه بوو، خوین و گوشتی به راز لیتان حه رام
کراوه، هه روه ها نه و مالاته ش که سه رده برپرین و ناوی جگه له خوای
له سه رده بریت، مالاتی خنکاویش، نه وه ش که به نازار و لیدان
مردارده بیته وه، نه وه ش که له شوینیکی به رز به رده بیته وه، یان ده که ویته
ناو بیریکه وه و مردار ده بیته وه، نه و مالاته ش که به شوقی مالاتیکی تر
مردار بوو بیته وه، نه وانه ش که دپنده ی کتوی په لاماری دابن و لئی
خواردن، مه گه فریای چه قو که وتبن، هه روه ها نه و مالاتانه ی که له
شوینی تایبه تیدا بو بته کان سه رده برپرین، نه وانه ش هه ر حه رامن.

له خواره وه حیکمه تی سه برپرین و حه رامکردنی نه و جورانه باس
ده که ین که له نایه ته پیروزه که دا نامارده ی پیدراوه، له ژیر پوشنایی نه و
زانایاریانه ی زانستی نوی پئیگه یشته وه.

گوشتی مردارهوه بوو و خوین

گوشتی مردارهوه بوو کۆگایه که بۆ میکروپ و نه خوشیه کوشنده کان...
 ئایا نه گەر گرامیک خوین یان گرامیک گوشت له شوینیکی دیار و ناشکرادا
 دابننن و بمانه ویت دواى سى یان چوار کاتژمیری تر به کارى بینن، هیچ
 زیانیکی ده بێت؟

به دلناییه وه زیانیکی گه وړه بهر به کارهینه ره که ی ده که ویت. له وانه یه
 میکروبی نه خوشی له پئی چه قو به کارهاتوو ده که وه بۆ خوینه که
 گوێزابهته وه، یان له پئی هه واری ده ورو به ریه وه. نه گەر ژماره یه ک میکروپ
 به هر پێگایه ک بۆ خوینه که ی گوازان وه، نه و هر تاکه میکروبی ک
 به شیوه یه کی نه ندازه یی هه موو نیو کاتژمیری ک چهند هیند ده بێته وه، هه
 میکروبی ک ده بێته دوان و... خو نه گەر واماندانا هه زار میکروپ بۆ نه و یه ک
 گرام خوینه گوازان وه ته وه، نه و دواى نیو کاتژمیر ده بێته دوو هه زار، دواى
 کاتژمیری ک ده بنه چوار هه زار و پاش کاتژمیر و نیوی ک ده بنه هه شت هه زار و
 پاشان ژماره یان زیاده کات بۆ شانزه هه زار، دواى تپه پوو نی دوو
 کاتژمیر، پاش سى کاتژمیریش ژماره ی میکروبه کان ده بنه شه ست و چوار
 هه زار که به ته وای نه و گرام خوینه داگیر ده که ن. نه مه سه ره پای نه و
 پاستیه ی که هه ندیک له جو ره کان ی به کتیا وه ک به کتیا چیلکه ییه کان
 (زۆبه شیان مه تر سیدارن) زۆر خیراتر له م نمونه یه له خویندا گه شه ده که ن.
 نه وه ش زانرا وه خوینی ئاژه له که پاسته وخۆ دواى مردار بوونه وه ی
 ژماره یه کی زۆر میکروبی تیده چیت (له بهر نه وه ی لاشه ی ئاژه له که به رگری
 نامینیت) و به وه ش پیس و زه ره رمه ند ده بێت بۆ ته ندروستی مرۆ، نه گەر
 خواردیه وه، یاخود له جیگایه که هه لى بگریت و دواتر بیخواته وه.

گۆشتى بەراز

مىكروپىتك ھەيە بەناۋى (يەرسىنا) كە لە گۆشتى بەرازدا ھەيە و لە پلەي گەرمى نۆر نزمدا (-۴۰ پلەي پەتى) دەژى. نۆربەي ئەوروپىيەكان گىرفتارى ئەم مىكروپەن. نۆرىنەي توشبوانىش بە نەخۆشىيەكانى بىرپەي پىشت و جومگەكان ھۆكارى نەخۆشىيەكانيان ئەم مىكروپەيە.

لېكۆلىنەۋەكان دەريانخستۋە ئەم بەكتىريە لە ئاۋ و نۆربەي خواردنەكاندا ھەيە، بەلام كاتىك مەۋە دەيخوات بە ئەندازەي ئەم بەكتىريەي لە دەمى بەرازدايە بە ھىزىيە، چۈنكە دەمى بەراز ئىنگەيەكى نۆر گونجاۋە بۇ گەشەكردنى ئەم بەكتىريە.

بەراز بە پەنسلىن و دژە زىندەگىيەكان (المضادات الحيوية) نۆر چارەسەر دەكرىت، لەگەل ئەۋەشدا ھەر ھەلگى ئەم بەكتىريە... پۆژ لەدۋاي پۆژىش نەخۆشى زىاتر لە نەخۆشىيانە دەدۆزىتەۋە كە ھۆكارەكانيان خواردنى گۆشتى بەرازە و لەپىشتىدا نەزانراپون.

ئاژەلى خنكاۋ

لەم دۋايانەدا پەيۋەندى نىۋان ئەم نەخۆشىيانەي ئاژەلى خنكاۋ ھەلگىرەتى لەگەل تەندروستى مەۋەدا دۆزرايەۋە. بەدريژايى ژيانى ئاژەلەكە دىۋارى پىخۆلە ئەستۋەدى ئاژەل ۋەك بەربەستىك كاردەكات لەبەردەم گۆيزانەۋەي مىكروپ لە پىخۆلەۋە (كە پاشەپۆي تىدايە) بۇ لەشى ئاژەل و خوينەكەي. دىۋارى ناۋەۋەي ئەم پىخۆلانە ناھىلن مىكروپ بۇ لەشى

ئاژەلەكە بگويزرئتەو، ھەرۈەك لەناو بۆرييە خوئنەكاندا ديوارىكى تر ھەيە ناھيائيت ميكروپ بۆ خوئنى ئاژەلەكە بگويزرئتەو.

كاتيك ئاژەلئيك دەخنكيت بەھيواشى مردار دەبيتەو، مەترسى ئەم مرداربوونەو ھيواشە لەو دەايەكە ديوارى داپۆشەرى ناو ھەي پيخۆلە بە پلەبەندى بەرگرييەكەي وندەكات و بەمەش ميكروپە زيانبەخشەكان ديوارى پيخۆلەكان دەبەرن و بەرەو خوئ و گوشتى دەورويەرى دەچن. پاشان ئەم ميكروبانە بەھۆى سوپى خوئنەو بۆ ھەموو بەشەكانى لەش دەگويزرئتەو، چونكە ھيشتا ئاژەلەكە مردار نەبوو تەو... ھەرۈەھا ئەم ميكروبانە لە ديوارى بۆرييەكانى خوئنەو بۆ گوشت دەچن بەھۆى كەمى بەرگري ديوارەكانى بۆرييەكانى خوئنەو ئەمەش وادەكات وەك شويىنگەيەكى گەرەي ئەم ميكروبانەي لئبييت. لەدواييدا ئەم ميكروپە زۆربوانەش تەندروستى ئاژەلەكە ھەتاكو مرداربوونەو بەتەواوى دەشيويئن. مرداربوونەو ھشى لەم حالەتەدا، واتە بوونى مەترسييەكى گەرە لە ھەشى ئەم ئاژەلە خنكاو دا.

ئەو ئاژەلەي بەئازار و ليدان مردار دەبيتەو

ئايالئىكچوون لەنيوان مەترسى مرداربوونەو ھى ئاژەلئيك كە خنكاو لەگەل مرداربوونەو بە ليدان ھەيە؟!

بەلئ... ئەو ئاژەلەي كە لئ دەدرئت توشى مرداربوونەو ھەيەكى ھيواش دەبيت بەتەواوى وەك خنكاو، بۆيە ھەمان ئەو حالەتەي بەسەر ئاژەلە خنكاو كەدا دئت توشى ئەميش دەبيت.

زیاد لەوەش لێدان دەبێتە هۆی شیواندن و پەرتکردنی بۆرییه کانی خوین
لە شوینی لێدانه کەدا، هەروەها خانەکانیش پەرت و پارچە دەکات و
بەمەش پێکەتە ی خوین و خانەکان تێکەڵ دەبن و کارلیک لەنیوان ماددە
ژەهراوییه زیانبەخشەکاندا پوودەدات. لەبەرئەوە لە شوینی پیاکێشانه کەدا
تیبینی ناوسان (تورم) دەکری، ئەمەش هۆکاری ئەو کارلیکە کیمیاییە
زیانبەخشانه یە کە دەبنە دروستکەری ماددە ی ژەهراوی لەگەڵ قلیشان و
دامالینی پیستی ئاژەلە کە بەهۆی لێدانه کەوێ. بەمبۆرە ئەو ئاژەلە ی بە
لێدان مرداردەبێتەو دەبێتە کانگایە ک بۆ میکروبسی زیانبەخش و بۆ
تەندروستی مرقیش جێی مەترسی دەبێت.

ئەو ئاژەلە ی لە شوینیکی بەرزەو دەکەوێتە

خوارەو

حاله تی ئەو ئاژەلە ی بەم ڕیگایە مرداردەبێتەو وەك حاله تی ئەو
ئاژەلە یە کە بەلێدان مردار دەبێتەو، لە شوینی کەوتنە خوارەو وەدا ئەو
تیکشکان و پەرتبوونە پوودەدات و دەست دەکات بە گیان دەرچوونیکی
هێواش... تەنانەت ئەگەر دوا ی کەوتنە خوارەو وەش راستەوخۆ مردار
ببێتەو، میکروب بەخیرایی هەموو لاشەکە ی داگیردەکات، بۆیە دەبینین
بۆگەنی (عفونات) بە خیرایی لە لاشە ی ئەم ئاژەلە دا زیاددەکات، وەك
بەلگە لەسەر بوونی میکروب و زیندەوهری وردی مەترسیدار تیایدا.

ئەو ئاژەلەى بە شۆقى ئاژەلئىكى تر مردار دەبیته وه

دەگونجیت ئاژەل له نهجامی شه پەشۆقى نئوانیانە وه مردار بینە وه .
 نایا هیچ مەترسییهك هیه له خواردنی گوشتی ئەو ئاژەلەى بەم پئگایه
 مردار دەبیته وه ؟

مردار بوونه وهى ئاژەل بەم پئگایه وهك مردار بوونه وهیه به پئگای لیدان،
 بهلكو مەترسیدار تریشه ... به زۆری ئاژەل كاتیك شۆق له ئاژەلئىكى تر
 دەدات، شاخهكان دهچن به ناوچهى سكى ئاژەلە لیدراوه كه دا، به تاییهت
 پيخۆله كانی. له و كاته دا شاخی پیس و میکروبایی دهچیتته خوین و
 پيخۆله كانی ئە وهى به رامبه ری، دیاره خوینیش به لاشهیدا بلاوه بیته وه،
 له دواى ئە وه ئاژەلە شۆق لیدراوه كه مردار ده بیته وه . خواردنی گوشتی
 ئاژەلە كه له م حاله ته دا مەترسییهكى راسته قینه له سه ر ته ندروستی مروؤ
 دروسته كات.

ئەو ئاژەلەى دپندهى كیوی په لاماری دابیته و لیى خوارد بیته

ئاشكرايه چپنوكی دپنده (ههروهه كه لبه و لیكى زۆریه ی دپنده كان)
 پریه تی له میکروب، بۆیه كاتیك دهيكات به لهشی ئاژەلئىكى تردا، ئەو
 میکروبانه دهگوێزێنه وه بۆ خوینه كه ی و پاشان ئاژەلە كه به هیواشی
 مردار ده بیته وه، به مجۆرهش لاشه ی ئاژەلە مرداره وه بووه كه ده بیته
 كانگایه كى میکروب و زینده وه ره زۆر ورده زیانبه خشه كان. ئە مه جگه له و

حالة تهی وهك له ئایه ته كه دا هاتوووه ﴿لَا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ واته: مه گهر فریای چه قو كه وتبن.

ئه گهر ئاژه لئيك توشی به كئيك لهو حاله تانهی پیشوو بوو، به لام هیشتا مردار نه بوو بووه وه و پیش مردار بوونه وه که ی سه رپر درا نه و لاشه که ی لهو ماده ده په پزگاری ده بیته که ده بیته هوی گوێزرانه وه ی میکروب بوی، نه ویش خوینه... چونکه خوین نه و شله زنده گییه گرنه که یه له لشی هه ر زنده وه ریکدا که له توانا ئیدایه به رگری ملیۆنان میکروب و مشه خۆر (طفیلیات) بکات، به وه ی که خپۆکه ی سپی و دژه تهنه کانی تیدایه، مادام نه و زنده وه ره زیندوو بیت و له پله ی گهرمی سروشتیدا بیت، به لام کاتیک ئاژه له که مردار بووه وه و خوینیش له سورانه وه وه سستا، نه و ده مه میکروب ه کان به بی به رگری ده میننه وه، بۆیه باشتترین پێگا له م کاته دا ده رکردنی خوینه که یه له له ش له زووترین کاتی گونجاودا.

شایانی باسه کاتیک که ئاژه له سه رده برپر دیت و خوینه که ی به ته وای له لاشه ی ده رده چیت، ماسولکه کانی ئاژه له که کرژ ده بن و پاده ی ترشییتی نیو گوشته که زیاده کات و PH که م ده بیته وه، نه مه ش واده کات نه گهر پیشتریش میکروب (به کتريا) له گوشته که دا هه بوو بیت (بۆنموونه نه گهر ئاژه له که نه خوش بوو بیت) نه و به کتريایانه له ناو بچن.

بەزەیی بە ئازەلاند

گەر ئازەلمان سەرپری و خوینەنەرەکانیمان بری و دوایش خوینەکی پویشت، ئایا ئازەلە که هەست بە ئازار دەکات؟

زانست ئەو پاستییەکی دۆزییەو که سەنتەرەکانی هەستکردن بە ئازار لەکار دەوێستن ئەگەر کرداری خوین بۆچوونیان بۆ ماوەی تەنها سی چرکە وەستا، چونکە بە بەردەوامی پیویستی بە ئۆکسجینی خوین هەیه.

لەوانەیه که سێک بلیت: چۆن دەلێن ئەو ئازەلە هەست بە ئازار ناکات لەگەڵ ئەوێشدا که دەبینن لەسەر برینەکه دا هەلبەز و دابەز دەکات و دەجولێت و لول دەخوات؟!

ئەم جولە تایبەتیانەکی ئازەلە که هۆکارەکی ئەوێه که کۆئەندامی دەماری تا ئەوکاتەش هەر زیندوو، که تا ئەوکاتە زیندوویەتی تێدایە و تەنها ئاگاهی (وعی) لە دەستداوە، لەم حالەتەدا هیشتا گەرووی نەبەرداوە و کۆئەندامی دەمار بە زیندوویەتی ماوەتەو و بەمە ژیاویش لە ئازەلەکه دا دەمیئێتەو.

بەلام ئەوێ که پوودەدات لە کرداری سەرپرین بە شیوازی موسلمانان ئەوێه که کۆئەندامی دەمار هەڵدەستێت بە ناردنی ئاماژە لە مۆخەو بۆ دل بەوێ داوای خوینی لێدەکات، چونکە خوینی پێناگات، بەتەواوی وەک ئەوێ بانگ لە دل بکات و بلیت: خوینم لێ بپاوه! بەپەلە خوینمان بۆ بنێرە، ئەو ماسولکهکان! یارمەتی دل بەدەن بەخوین، ئەو جەستە! خوین دەریکه، چونکە مۆخ لە مەترسیدایە.

له و کاته دا ماسولکه کان یه کسه ر په ستان دروستده که ن و جوله یه کی
توند له هه ناو و ماسولکه دهره کی و ناوه کییه کاندایه پووده دات، په ستانیکی
توند دروستده کات و هه موو ئه و خوینه ی تییدایه ده نیڕیته وه بۆ دڵ،
پاشان دڵ دوا ی پرپوونی به خوین، به خیرایی پۆلی خۆی ده گیریت و
پاسته و خۆ خوینه که بۆ مۆخ ده نیڕیت، به لام ناشکرایه که خوینه که ی
پیناگات و ده چیته دهره وه ی لاشه ی ئاژەله که، بۆیه ئاژەله که جوله یه کی
تایبه تی تیدا دروستده بیت. به مجۆره به به رده وامی پال به خوینه که وه
ده نیڕیت تا کو لاشه ی ئاژەله که به ته وای له خوین پرگاری ده بیت، واته
ئه گه ر به ریگایه کی دروست ئاژەل سه ربپردرا، ئه واته نه ا به نه ا بۆ ماوه ی سێ
چرکه ژیا نی تیدا ده مینیت و ئه و جوله و هه لبه زینه ی له شوینه واری
مانه وه ی ژیا نه له کۆنه ندامی ده ماریدا، ئاژەله سه ربپردرا وه که ش به هیچ
شیوه یه ک هه ست به ئازار ناکات.

زمانی نازده لان

خوای گه وره ده فـرمویت: ﴿وَحُشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾ (۱۷) حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأْكُلُهَا النَّمْلُ
أَدْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطُمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ النمل/۱۷-
۱۸، واتـه: هـرچی سـه رباـز و له شـکری سـوله یماـن هـه بـو له پـه ری و مـرو فـه و
بالـنده کـان کـو کـرانـه وه و نـمایشـیان کـرد بـه رپـز و رپـکـوپـیکی هـه مـوویان بـه
سـه رـهـتا و کـوتـاییان بـه کـیان گـرت. هـه تا گـه یـشته دۆلـی مـیروولـه، مـیروولـه
مـیـیه بـه کـ (هـاوری کـرد و) وـتی: ئـه هـای مـیروولـه یـنه، بـچـنه مـال و کـون و
کـه له بـه رـه کـانتانـه وه نـه وه کـو سـوله یماـن و سـه رباـزانی پـیشـیلـتان بـکـن،
له کـاتیـکـدا هـه سـتـان پـیناکـن.

﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحْطُ بِهِ، وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنُورٍ
يَقِينٍ﴾ (۲۲) إِنِّي وَجَدْتُ أَمْرًا تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيتَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَمَّا عَرَّشُ

عَظِيمٌ﴾ النمل/۲۲-۲۳، واتـه: (سـوله یماـن) زۆر چـاوه رپـی نـه کـرد (پـه پـو
پـه یـدا بـوو، یـه کـسـه ر هـات و نـیـشته وه و) وـتی: ئـه وه ی مـن پـیم زانیوه تۆ
پـیتـنه زانیوه، مـن له و لاـتی سـه بـه ئـه وه هـه و الـیکی راسـت و دـروسـتم بۆ
هـیـناوـیت !! بـه راسـتی مـن بۆم دـه ر کـه و ت نـا فـره تـیک فـه رمانـپـه واییان دـه کـات و
له هـه مـو و جۆره دـه سـه لـات و نـاز و نـیـعـمه تـیکی پـیـبه خـشـراوه، تـه خـتـیکی
پـاشـایـه تی گـه وـره شی هـه یه، بـینـیم خۆی و نـه تـه وه کـه ی له جـیاتی خـوا سـوژـده

بۆ خۆر دەبەن، شەیتان کار و کردەوێ چەوتیانی بۆ پازاندونەتەو،
بەوھۆیەو پێبازی پاست و دروستی لیگرتوون، بۆیە ئێوان پێنموویی
وەرناگرن.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَطَيَّ الطَّيْرِ﴾ النمل/١٦، واتە: (سولەیمان) وتی: ئەی
خەلکی ئەم ئێمە فێری زمانی بالەندە کراوین.

ئەم ئایەتانە ئاماژە بەو دەدەن کە ئاژەلان زمانی وتووێژیان ھەیە،
ھەر کۆمەلە ئاژەلێک زمانێکی گفتوگۆی تایبەتی خۆیانیان ھەیە.

ھەنگ ھۆکاری قسەکردنی خۆی ھەیە لە پێی سەمایەکی بازنەییەو ھەک
پێنمایکردنی تاکەکانی تری کۆمەلەکە بۆ شوێنی گولەکان لە گەل
دیاریکردنی وردی دووری گولەکان.

مریشکی دارستان (دجاجة الغابة) کەمێک لە تاکەکانی کۆمەلەکە
دوادەکەوێت، بۆئەوھێلکەکە بکات، کاتیەک تەواودەبێت بە دەنگی
بەرز دەگارینێت و کەلەشپێرەکەش بە قوقەییەکی بەرز وەلامی دەداتەو
تاکو شوێنەکی پێبێت.

دۆزەرەوھێ (ناشکراکاری) ھەنگوین کە بالەندەییەکە، ھەرکات شوێنی
ھەنگوینی زانی دەنگێکی تایبەت دەردەکات، ئیتر سەرچەم ئاژەلەکانی ئێو
ناوھ دوا دەکەون تاکو ھەنگوینەکە بخۆن.

جریوھێ چۆلەکەکان ئاماژەییەکی ناشکرایە لەسەر گفتوگۆ و ئاخاوتنی
چۆلەکەکان لەنیوان خۆیاندا.

تییینی کراوھ میروولە کە شوێنی خواردن دەدۆزێتەو، دەگەرێتەو بۆ
خانەکە، پاشان زۆر نابات بە ژمارەییەکی زۆر میروولە ھاوپیەو بەرەو
شوێنی خۆراکە دەپۆن، ئەمەش بەلگەیە لەسەر بوونی گفتوگۆ و لێک
حالی بوونیان.

یه کێک له زانایان ئاشکرایکرد، ئه و میرووله یه ی جیگای خواردنه که ده دۆزیته وه، کاتی که میرووله یه کی تر ده بینیت به په له کانی (ده ستیان) ده یه ی نین به یه کدا، به مجۆره زانیارییه کان بو میرووله که ی تر ده گوێزیته وه... و ی پرای ئه وه ش میرووله دۆزه ره وه که له پزینی (شرجیه) وه ماده ده یه کی بۆندار ده رده دات که پاسته وخۆ له و جیگایه ی خواردنه که ی لیه درێژ ده بیته وه بو ئه و جیگایه ی کۆمه له ی میروولانی لی ده ژین!

ئاژه لانیس وهك مرقه گهل و نه ته وهی جیاوازیان ههیه

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَمِنْ دَابَّتٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَيْرٍ يَطِيرُ بِحَاجَتِهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ﴾ الأنعام/ ٣٨، واته: هیچ زنده وهه و گیانه به ریک نییه به سهه زه ویدا بپوات و هیچ بالنده یهك به به کانی بفرییت و نه وانیش ئوممهت و گه لیک نه بن وهك ئیوه.

ئایه ته كه ئاماژه به وه ده دات كه ئاژه لانیس گهل و کومه لی جیاوازیان ههیه، ههه گروپ و کومه لیک زمانیکی تاییه تی لیک تیگه یشتنیان ههیه. پیشتر خه لك بپوایان وابووه ئاژه لان ته نها بوونه وهه رگه لیک زیندوون، ده خون و ده خونه وه، به لام به بی ژیری و به بی پیکخستنی کاروباریان.

وشه ی (دابة) له ئایه ته كه دا سه رجه م زینده وهه ران ده گریته وه كه له ئاودا ده ژین، وهك ماسی و خشوك و میرووه كان، هه روه ها بالنده كانیش به تاییهت تر، له گهل نه وهی كه زیاتر له دوو ملیون پۆلی ئاژه لان له سهه زه وی ههیه ... زانایان لیکۆلینه وه یان له سهه ره فتاری ئاژه لان کردوه و بوونی خیزان و کومه لی پاسته قینه ی ئاژه لانیان ئاشکرا کردوه، گه وره ترین به لگهش له سهه نه وه بوونی کومه له ی میرووه کانه.

ههه نه ته وه یهك پزق و سهروشتی تاییه تی ژانیان ههیه جیاوازه له نه ته وه کانی تر، و پرای نه وهش نه وه ته وانه له گهل به کتریدا ده ژین بیته وهی ده ستریزی بکه نه سهه ره کتر. ههه تاکیک له وه ته وانه پزق و ته مه نی دیاریکراوی ههیه، گه ته مه نی میش له بیری چهند هه فته یهك چهند

سالتیک بوايه، ئهه نه ته وه يه ده ریا و وشکانی و کهشیان داگیر ده کرد و له که لیدا ژیان نه ده ما!

گه ر ژماره ی بائنده کان که م بکات (له ژماره ی ئیستا)، ژماره ی میرووه کان زیاد ده بیست و ئه وه ش ده بیته هۆی خواردنی سه رجه م پوه که کان و له ناوچوونی کێلگه کان و دوا به دوا ی ئه وه ش نه مان و تیاچوونی ژیا نی سه ر زه وی.

گه ر ژماره ی ماره کان که م بکات، ژماره ی مشک زیاده بیست و به وه ش به رو بوومی کشتوکالی له ناوده چیست... بۆیه هه ر نه ته وه يه ک قه باره و ژماره یه کی حسابکراوی هه یه لای خوا ی مه زن، تا کو هاوسه نگی به رده وام بیست.

یه کێک له و مه سه لانه ی گرنگه لیژدها به کورتی لیی بدوین پۆژوه لای ئاژه لان:

١. دوو پشک ده توانیت سی سالی دوا به دوا ییه ک هیه نه خوات.
٢. بۆقه کان ده توان یه ک سالی ته واو به پۆژوو بن.
٣. می شو له ده توانیت ماوه ی ٣٥ کاتژمیر به بی خواردن هه لیکات.
٤. تیمساح له توانایدا هه یه دوو سال ئاو نه خواته وه، کۆرپه کهشی ده توانیت هه شت مانگ ئه وه بکات.
٥. جالجالۆکه ی تونیلی (نفقی) به وه ناسراوه که زۆربه ی ژیا نی به بی خواردن به پێ ده کات؟! به شیوه یه ک که کۆی ته مه نی (٣٠٥ رۆژ) له ده توانیت (٢٠٨) پۆژیا ن به بی خواردن بژی، له و ماوه یه شدا پێژه ی چالاکیه کانی له شی (میتابۆلیزم) بۆ (١/٤٠) ی ئاسته بنه په تیه که ی داده به زیت.
٦. و شتر ده توانیت مانگیکی ته واو به بی خۆراک و دوو هه فته به بی خواردنه وه ی ئاو بژی.

به رهه مهینانی شیرى مالات له نیوان گژوگیای هه رسکراو و خویندا

به رهه ردگار ده فه رمویت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۚ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/٦٦، واته: به پاستى له بوونى مالات و (زینده وه رانى جۆراو جۆردا) په ند و ئامۆژگارى هه یه بۆتان و جینگای سه رنج و تپرامانه، له نیوان نه و شتانه ی که له سکياندا هه یه، له گژوگیای هه رسکراو و خویندا، شیریکى پاک و بیگه رد و خوښ و به تام به رهه م ده مهینن بۆ نه وانه ی ده یخۆنه وه.

نهم ئایه ته پیروژه سه رنجمان بۆ داهینانکاریى خوای مه زن پاده کیشیت له به دیهینراوانی و نایابی دروستکراوه کانیدا. وه هایکردوه شیر له نیوان گژوگیای هه رسکراو (پاشماوه ی خۆراکی هه رسکراو) و خویندا به رهه م بیت. دۆزینه وه کانی زینده وه رزانی نوێ له باره ی فرمانی نه ندانه کانی له شه وه پوونى ده که نه وه که کۆنه ندامى هه رسی ئاژه لان، خۆراک هه رس ده کات و شله ده مژیت و ده یگۆرپیت بۆ خوین که به بۆرییه خوینه کاندای پێ ده کات له پیناو خۆراک پیدانی سه رجه م خانه کانی له شی ئاژه له که.

بریک له و خوینه بۆ گوانی ئاژه له که ده چیت، پزیننه کانی شیر (الغدق اللبنیه) له گوانه که دا په گه زه پێویسته کانی پیکهاتنى شیر پوخته ده که ن و پاش نه وه ی شله ی تایبه تی تیدا به کاردینن، شیر به رهه م دیت که تام و پهنگی تایبه تی خۆی هه یه.

به مجۆره، زانستی نوئ دهیسه لمینیت که شیر له نئیوان گژوگیا و
پاشماوهی خۆراکی هه رسکراو و خوینه وه ده رده چیت، شیریکی پاک و
خۆش و به تام.

به پاستی ئه وه کرداریکی سهیر و سه رنجراکیشه، به به رده وامی له
هه موو چرکه یه کدا له له شی ئاژه له شیرده ره کاندایه پووده دات.
خواردنی ئاژه له که له گژوگیا و دانه ویله، له دواي چه ند کرداریکی
تایبه تییه وه ده گۆرپین بۆ شیر، که بۆ مروه باشترین خۆراکه.

ههنگ

ههنگ دهفریت، کاردهکات، گولاو ده مزیت، خانه که ی دروستدهکات، هه موو نه وه به ویست و وه حی خوی گه ورده به.

خوی په روه ردگار ده فره مویت: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّعْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ اللَّبَالِ يَوْمًا مِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾ النحل/ ٦٨، واته: په روه ردگاری تو (نه ی مرؤف) نیگا و نیلهامی بو ههنگ کردوه که جیگا له کون و که لیئنی چیاکاندا بوخوی سازبکات، هه روه ها له که له بهری دره خته کان و له و شوینانه ش که مرؤف بو ی ناماده دهکات.

پاشان لی کوئینه وه زانستییه نوییه کان گه یشتنه نه وه ی که خوی مه زن وه ها له ههنگ دهکات بو مزینی گولوی گوله کان بفریت، هه زاران مه تر له خانه که ی دوورده که وینه وه و دووباره بو ی ده گه پینه وه به بی نه وه ی هه له بکات و بجینه خانه یه کی تره وه. ویرای نه وه ی خانه کانی نیو پوره ی ههنگ له ته نیشته به کتره وه ن... نه مه ش له به رنه وه یه که خوی گه ورده جوړه هه ستیکی کاره بایی موگناتسیی له جه سته یدا خولقاندوه.

په روه ردگار ده فره مویت: ﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بَطْنِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ، فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ﴾ النحل/ ٦٩، واته: پاشان (فیرمان کردوه که) له هه موو به روبووم

و (شيله‌ى گولان و شتى به‌سوود) بخوات و پيمان پاگه‌ياندووه: نه‌و نه‌خشانه‌ى كه‌ په‌روه‌ردگارت بوى كيشاويت به‌ ملكه‌چيه‌وه نه‌نجامى بده، جا له‌ناو سكى نه‌و هه‌نگانه‌وه شله‌يه‌كى په‌نگ جياواز ديتته ده‌روه‌وه كه‌ شيفاي تيدايه‌ بۆ (زۆر نه‌خۆشى) خه‌لكى (سه‌ره‌پاي تامى شيرين و خۆشى)، به‌راستى نا له‌مه‌شدا به‌لگه‌ و نيشانه‌ى به‌هيز هه‌يه‌ بۆ كه‌سانىك بيربكه‌نه‌وه.

له‌دواى نه‌وه‌ى هه‌نگ گولوى گوله‌كان له‌نيو له‌شه‌ بچووكه‌كه‌يدا كۆده‌كاتوه، ئيدي له‌شه‌ بچووكه‌كه‌ى ده‌بيتته‌ كارگه‌يه‌ك و نه‌و گولوه‌ بۆ شله‌يه‌كى نه‌وتۆ ده‌گورپيت كه‌ شيفاي بۆ مرۆف تيدايه‌.

نه‌و وه‌سفەى قورئانى پيروژ كه‌ هه‌نگوين شيفاي بۆ مرۆف تيدايه‌، راستيه‌كى زانستيه‌ و شيكاريه‌ زانستيه‌كان بۆ ئهم مادده‌يه‌ نه‌و راستيه‌يان سه‌لماندووه... هه‌موو زانايان كۆكن له‌سه‌ر نه‌وه‌ى هه‌نگوين شيفاي بۆ مرۆف تيدايه‌.

هه‌ندىك له‌وانه‌ى ته‌مه‌نى خويان بۆ ليكۆلينه‌وه‌ى ژيانى ميرووه‌كان ته‌رخان كردووه، گه‌يشتونه‌ته‌ راستيه‌كه‌ى سه‌ير و نامۆ كه‌ دروستى زانياريه‌كانى نيۆ ئايه‌ته‌كه‌ ده‌سه‌لمينن... چه‌ندىن پۆلى هه‌نگ هه‌ن له‌ شاخه‌كان نيشته‌جيتن، له‌ نه‌شكه‌وتى چياكاندا په‌ناگه‌ى خويان بونيات ده‌نين. چه‌ندىن جوړى تر له‌نيو كلۆرى دره‌خته‌كاندا په‌ناگه‌ دروست ده‌كن، له‌نيو نه‌و كونا نه‌ى له‌قه‌دى دره‌خته‌كاندا هه‌ن. كاتيكيش مرۆف ويستى سوود له‌ هه‌نگوين وه‌ريگرپت مالىى كرد و خانه‌ى تاييه‌تى له‌ قورپان ته‌خته‌ بۆ دروست كرد تاكو تيايدا بمينيته‌وه و بژى.

بەمجۆرە ئايەتەكە بۆمان پوون دەكاتەوہ كە چۆن ئەم مێروانە
بەئىلھامىكى خوايى، پەناگەي خۆي بونيات ناوہ و دەنيىن، ھەر لە
دېرزەمانەوہ تاكو پۆزگارى ئەمۆ.

زانستى نوئ سەلماندوويەتى، ھەنگ بۆ يەكەمىن جار لە چياكاندا مال و
خانەي دروستکرد، پاشان لە درەختەكاندا و لەدوايشدا لەو خانە و
شويئانەدا كە مەوۆ بۆي دەسازيئيەت و دروست دەكات.

ماسی

خوای گه وره دهفه رمویت: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَا كُلُّوْا مِنْهُ لِحِمَا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا وَتَرَى الْفَلَكَ مَوَاجِرَ

فِيْهِ﴾ النحل/۱۴، واته: هه ر نه و زاته یه که ده ریای بۆ بارهیناون تا گوشتی ته پو تازهی لی به ده سبتینن، تا له ناویدا جوړه ها گه وه ر و مرواری ده ربیتن و له ده ست و ملی بکه ن، ده بینیت که شتییه کان ده ریا له ت ده که ن. یه کیك له و زینده وه رانه ی له ده ریا و ئاوه کاندای ده ژی، ماسیه.

گوشتی ماسی ده و له مه نده به ماده پرتوتینییه کان و فوسفور به پرتیه کی به رز، فوسفور بۆ خانه زیندووه کان و چالاکیان پتویسته. ماسی زۆر کانه زای گرنگی تری تیدایه وه ک کالسیۆم و یۆد.

ماسی له قولایی ئاو و له نیو ده ریا کاندای ده ژی و خواردنیشی له سه ر پوهه که نقوم بووه کانی نیو قولایی ئاوه که ماده ی (بلادونا) ی تیدایه و له ماسولکه کانیدا خه زنی ده کات، خوی پتی کاریگر نابیت، به لام بۆ مروقی ده گویتیه وه که زۆر خیرا پتی کاریگر ده بیت. کاریگره بوونیش به م ماده ی (بلادونا) یه پاش خواردنی ژه میکی ماسی ده رده که ویت له وشکی گه روو و زمان و لیدانی هیمنانه ی دل و نارامیه کی ته وای هه موو جه سته له گه ل ئاره زووی خه و و خه وه توچه که دا.

له به رنه وه ی ماسی پرتوتینی ئاژه لی و ماده ی (بلادونا) ی تیدایه، بۆیه بۆ ریخۆله نه ستوره زۆر به سووده و ده پاوکی و هاتنه وه یه کی ریخۆله و

ھەژان و ترشیتی گەدە گەمدە کاتەوہ. (بلادونا)ش بۆنەخۆشى قورحەى گەدە و دوانزەگىرى بەسوودە. (یۆد)یش لە چالاککردنى پزىنى دەره قىدا پۆلى کاریگەرى ھەيە، چونکە (یۆد) دەچیتە پیکھاتەى ھۆرمۆنى (ئىرۆکسین) ھوہ، بۆیە لەو ناوچانەى دوورن لە دەريا و سەرچاوەى کانزای (یۆد)یان نییە، پزىنى دەره قى گەرە دەبیت و کەسە کە توشى ئەو نەخۆشییە دەبیت کە پيیدەوتریت درمى (لاجوتير الجحوظى)... ئەم گەرەبوونەش لەسەر شىوہى لووى گەرە (ورم کبیر) لەپیشەوہ لەسەر گەردن دەردەکەویت، (یۆد) چارەسەرى ئەم حالەتە دەکات و دەيگەرینیتەوہ بارەکەى پيشووى. ھەرەھا ھۆرمۆنى (ئىرۆکسین) بەرپرسە لەکردارى بالغبوون لە نيرینەدا.

سەد گرام لە ماسى ئەم ماددانەى تىدايە: ۱۶گرام پرۆتین و ۹گرام چەورییەکان و ۲۰گرام لە کاليسیۆم و دوو گرام لە ئاسن و نیو گرام پۇتاسیۆم و فوسفۆر و بړىك فيتامين (B).

ئەو ئاژەل و مېروانەى لە قورئاندا ناويان ھاتووە

لە چەند جىگايەكى جياوازى قورئانى پىرۆزدا ئاماژە بە ئاژەل و مېرووھەكان دراوھ، جا يان بۆ ھەرامكردنە (وھەك بەران) يان باسكردنى وھەسفىكى خراپى ھەندىك مرقۇھە (وھەك گويدريژ و وشتەر و ميشوولە و ميش و جالجالۆكە) ياخود پىرۆزى پىدان (وھەك ئەسپ).

چەند سورەتىكى قورئان بەناوى ھەندىك لە ئاژەل و مېرووھە ناونراون، ئەوانىش: البقرة - النحل - النمل - العنكبوت - الفيل - الأنعام.

لە قورئاندا ئاماژە بە ئاژەلەن دراوھ بەشيوھەيەكى گشتى، وھەك (الدابة) ۱۴ جار، (الدواب) ۴ جار (جا مەبەست لىى بەدەيتراوھەكانە) بە مرقۇشەوھە، چونكە بەسەر زەویدا دەپوات، ياخود ھەرتەنھا ئاژەلەن دەگريتەوھە يان ئەو مېروانەى بە كرۆژەرى درەختەكان ناسراون. ھەروھە جەنەوھەرانى كۆتايى دونيا كە وھەك نىشانەيەكى پۆزى دوايى دەردەكەون)..
(طير) لە قورئاندا ۳۴ جار ھاتووە و (طائر) ۵ جار. (لەوانە بالئندەى ئەبابيل و بالئندەى ئىبراھىم و عيسا و ئەو فريشتانەى دەفېن) ... وھە (الجوارح) يەك جار ھاتووە (جا لە ئاژەلەن بىت وھەك سەگەكان ياخود پەلەوھە و بالئندە بىت وھەك بان) ... ھەروھە (السبع) ھاتووە وھەك ئاماژە بۆ ئاژەلەنى وھەك شىر و پلنگ و گورگ و تانجى و كەمتيار و ھاوشيوھەى

ئەوانە ... (الأنعام) یش که (وشتەر و مانگا و مەپ و بزێ دەگریتهوه) ۳۲ جار
 ھاتووہ و ھەر لە سورەتی (الأنعام) دا چوار جار دووبارەبووہتەوہ .
 لە سورەتی (الأعراف) دا زۆرتین ژمارە ی ناوی ئاژەل و میروو ھاتووہ ،
 باسی ۱۰ جۆر کراوہ : وشتەر و مانگا و مار و کوللە و ماسی و بالندە ی
 شەلاقە و بۆق و ئەسپی و مەیمون و سەگ ... ھەر لە قورئانی پیرۆزدا
 ھەندیک لە بەروبووہ ئاژەلییە گرنگەکان بۆ خۆراکی مرۆیی ھاتووہ : وەك
 (البیض المکنون) ھیلکە ی کپ لەسەر کەوتوو و (العسل) ھەنگوین و (اللبن)
 شیر و (الأوبار) توك و موو و (الجلود) پیتست و (الصوف) خوری و (اللحوم)
 گۆشت و (الشحوم) چەوری .
 ئەم خشتە یە پیزبەندیی ئەو ئاژەل و میروانە یە کە لە قورئاندا ناویان
 ھاتووہ (بەپیتی پیتە ھیجائییەکان) لەگەڵ ناوی ئەو سورەت و ئایە تانە ی
 تیا یاندا ھاتوون .

ناوی نازده له ناوهاتوو کان له قورتاندا	ناوی سوره و ژماره ی ثابته کان که ناوه کانی تیدا هاتوو
الإبل - الناقة - (البحيرة) - (السائبة) - (الوصيلة) - (الضامن) - الجمال - (الحام)	الأنعام (١٤٤) الغاشية (١٧) هود (٦٤) الأعراف (٧٣، ٤٠، ٧٧) الإسراء (٥٩) الشعراء (١٥٥) القمر (٢٧) الشمس (١٣) الحج (٢٧) المائدة (١٠٣)
البعوضة	البقرة (٢٦)
البيغال	النحل (٨)
البقرة - البقر - العجل (ويشمل عجل إبراهيم السمين و عجل له خوار الذي اتخذه بني إسرائيل إلها)	هود (٦٩) البقرة (٦٧، ٥١، ٦٨، ٦٩، ٥٤، ٩٢، ٩٣، ٧١، ٧٠) الأنعام (١٤٦، ١٤٤) النساء (١٥٣) الأعراف (١٥٢، ١٤٨) طه (٨٨) الذاريات (٢٦) الأعراف (١٠٧) الشعراء (٣٢) طه (٢٠) الأعراف (١٢٣) القمر (٧)
الثعبان - الحية الجراد	
الحمار - الحمير - حمر	الجمعة (٥) النحل (٨) لقمان (١٩) المدثر (٥٠)
الحوت - الحيتان - اللحم الطري (السماك) - صيد البحر وطعامه	الكهف (٦٣، ٦١) الصافات (١٤٢) القلم (٤٨) الأعراف (١٦٣) فاطر (٢١) المائدة (٩٦) البقرة (١٧٣) المائدة (٣) الأنعام (١٤٥) النحل (١١٥)
الخنزير	
الخيال	آل عمران (١٤) الأنفال (٦٠) ص (٣١)
الذئب	العاديات (١)
الذباب	يوسف (١٧، ١٤، ١٣)
السلوى	الحج (٧٣)
الضأن - النعجة - ذئج عظيم (الكبش) الضفادع	البقرة (٥٧) الأعراف (١٦٠) طه (٨٠) الأنعام (١٤٣) ص (٢٤، ٢٣) الصافات (١٠٧) الأعراف (١٣٣)

ناوی ئاژه له ناوما تئوه کان	ناوی سوره ت و ژماره ی ئایه ته کان که
له قورئاندا	ناوه کانی تئیدا هاتوه
العنکبوت	العنکبوت (۴۱)
الغراب - الغرایب	المائدة (۳۱) فاطر (۲۷)
الغراش	القارعة (۴)
الفیل	الفیل (۱)
القردة	البقرة (۶۵) المائدة (۶۰) الأعراف (۱۶۶)
القسورة (الأسد باللغة الحبشية) - السبع	المدثر (۵۱) المائدة (۳)
القمل	الأعراف (۱۳۳)
الکلب	الأعراف (۱۷۶) الکهف (۲۲، ۱۸)
المعز	الأنعام (۱۴۳)
النحل	النحل (۶۸)
النمل	النمل (۱۸)
الهدهد	النمل (۲۰)

له خشته که وه ده رده که ویت که قورئانی پیروژ ۲۷ پۆلی ئاژه لانی باسکردوه. شیرده ره کان زیاتر له وانی تر هاتوون (۱۲ جۆریان): چواریان له ئاژه له کاویژکاره کان و سیانی گوشتخۆر (شیر- سهگ- گورگ) و چوار له وانه ی بۆ سواری به کاردین (ئهسپ- هیستر- گویدریژ- فیل) و (به راز و مهیمون)... له گه ل ههشت جۆر میروو و سێ جۆر بالنده و یهك جۆر له هه ریه که له ماسی و خشوک و وشکاوه کییه کان.

له م به شه دا به کورتی چه ند زانیارییه کی سه ره تایێ له سه ره ریه که له و ئاژه لانه ده ده ی، به هیوا ی نه مه سه ره تایه ک بیته بۆ خوینه ر که خۆی به دوا ی زانیاری زیاتر له باره ی نه م ئاژه لانه وه بگه ریت.

(۱) وشتر (الإبل - Camel)

خوای گەورە دەفەرمویت: ﴿أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ﴾ الفاشیة/ ۱۷. واتە: ئایا ئێوە سەرنجی وشتر نادەن چۆن دروستکراوه.

لەبەر ئەو کۆمەڵە خەسلەت و تایبەتمەندییە سەیر و سەرسامکارانەى لە پێکھاتەى لەشى و شتردا، خوای گەورە ھانى مەزۆ دەدات لێى بپروانیت و بە وردى تەماشای تایبەتمەندییەکانى بکات.

و شتر بڕزانگى درێژى ئەستورى ھەبە لە باشبینى لە شەو و پۆژیشدا یارمەتى دەدات. لە لوتى و شتردا ئەو ھەوا گەرمەى ھەلێدەمژیت شیدار دەبیت و لە ھەناسەدانە و شەدا ساردى دەکات تاكو ھەلێمى ئاوەكە بۆ لەشى بگێرێتەو، لوتى و شتر و کچووى ئامێرى کۆندیشنە. پێستى و شتر بە بەراورد بە ئازەلانى تر ئەستوورترە، ئەمەش نەگەيەنەریكى (عازل -

جیاکەرەو) یەکی گەرمى دروستدەکات و کردارى ھەلماندن کەمدەکاتەو. ھەستى بۆنکردنى بەھێزە، دەتوانیت لەدوورى یانزەدە کیلۆمەترەو بۆنى ھارپێکانى بکات. لێوى سەرەوێ جۆریکە خواردنى پووەکە دپکاویەکانى بۆ ئاسان دەبیت و ۲۴ ددانیشى ھەیە.

ھەندیکیان (لە جۆرى عەرەبى) کۆپارێکیان لە چەورى لەسەر پشت ھەیە و ھەندیکیشیان

دوانيان ھەيە، ھەركات بىيانەوئىت بە ئاسانى دەتوانن چەوريە
خەزنكراوھەكەى كۆپاريان سەرف بکەن، بەھۆى جولە و فاكترى
كىشكردن. قىيتى و بەرزى كۆپار نىشانەى تەندروستى باشى وشرە و
كۆپارى بچوكىش نىشانەى نەخۆشيبەتى.

وشر لەسەر برسېنتى و تىنوئىتى ئارام دەگرئىت و لە دىوارى گەدەيدا ئاو
و خۆراك خەزن دەكات. ئەو خەسلەتەى و لە وشر دەكات بەرگەى
نارەھەتى پىگا و گەرما بگرئىت بەبى خواردن و خواردنەو ئەوھە كە
جەستەى بەشپۆھەىك خولقئىنراوھ زۆر خەزن بكات و كەمىش ون بكات.
توانايەكى گەرەى ھەرسكردن و مژىنى ھەيە و دەردراوھكانىشى (ئارەق،
لىك، مىز و پىسايى) كەمن... ھەرەھا زۆر لە و ژارەى بۆ ژىنگە دئىت وەك
(يۇريا) ئەم ئاژەلە پارىزگارى لئىدەكات، وشر ھاوړئى ژىنگەيە. ئەم
خەسلەتەى دوايان رافەى ئەو پئىنمايەى پئىغەمبەر (ﷺ) دەكات كە
لەدواى خواردنى ژەمىك گوشتى وشر دەستنووژ بگرئىت.

خپۆكە سورەكانى خوئىنى ھىلكەين، ئەم شپۆھە لە بالئندەكانىشدا ھەيە
تاكو وەھا لە لەشيان بكات سوک و جولە ئاسان بن، ھەرەھا ئەم شپۆھ
ھىلكەيبە درىژكۆلەيبە ھەندىجار پۆيشتن و دەرچوونى خوئىنىش لەناو بۆرى
و مولولەكانى خوئىندا ئاسان دەكات، پۆينى خوئىن ئاسان دەكات و
نەگەرى وەستانىشى زۆر كەم دەكاتەوھ. وشر دەتوانئىت زياتر پارىزگارى
لە شلە ئەلىكترۆلىتئىبەكان (كانزا و خوئىبەكان) بكات لە لەشيدا، بەوھش
چالاكى و زىندووئەتى لەو كەشە سەختەى بياپاندا زياتر دەبئىت.

وشر دەتوانئىت ۲۰۰ لىتر ئاولەماوھى ۲۴ كاتژمئردا بخواتەوھ.
دەتوانئىت بەتەنيا بەخىرايى ۲۰ كىلۆمەتر لە كاتژمئرىكدا بۆ ماوھى ۳ رۆژ و
بە كەسكىشەوھ كە لەسەر پىشتى بئىت ۱۲ كاتژمئىر بە بەردەوامى بەبى ئاو

و خۆراك بەرپىدا بېۋات. دەتوانىت ۴۰٪ ى شىنى لەشى ونبكات بېئەۋەى
كارىگەرى خراپى لەسەر دروستبىت، لەكاتىكدا ئەگەر زىندەۋەرانى تر ۱۲٪
ى شىنى لەشيان لەدەستبەن دەمرن و تىادەچن.

پىستى وشتەر بۆ پىلالو بەكاردىت و توكەكەى بۆ پۆشاك و شىر و
گۆشتەكەشى بۆ خواردن. شىرى وشتەر تاكە شىرى ئاۋەلانى كە فېتامېن
(C) ى تىدايە، ئەم فېتامېنە پارىزگارى لە شىرەكەى دەكات بۆ ماۋەيەكى
درىژ بەبى خراپىۋون بىمىنىتەۋە. شىرى وشتەر بۆ چارەسەر بەكاردىت،
ئەمەش راستىتى زانستى بوۋنى ئەو ئامۇزگارېيەى پىئەمبەر (ﷺ) پوۋنتر
دەردەخات كە پىنمايى دەدات بۆ بەكارھىننى شىرى وشتەر (تەننەت
مىزەكەشى!) بۆ چارەسەر كىردن.

ئاۋەلنىكى پىكھاتە سەير و بەھىز، كەچى بۆ مۇۋە پامكراۋە.

(۲) میښووله (البعوضة - Mosquito)

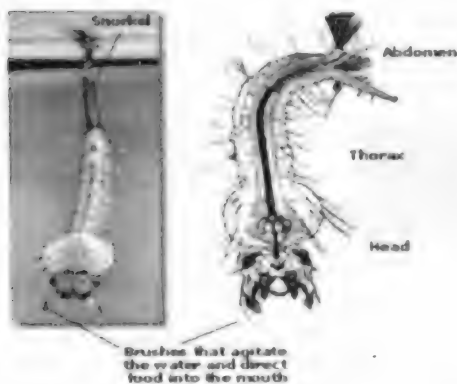
﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ ءِلَّا الْفَاسِقِينَ﴾ البقرة/۲۶. واته: به پراستی خوا شهرم ناکات هر نمونونه که بهینیتته وه (به بچوکتین دروستکراوی) میښووله که یا له ویش بچوکت. جا نه وانه ی باوه رپان هیناوه، چاک ده زانن که نه م نمونونه پراسته و له لایه ن په روه ردگاریانه وه یه، به لام نه وانه ی که کافر و بی پروان ده لاین: خوا مه به سستی چیه له م نمونونه یه دا؟ زوړیکې پی گومرا ده کات و زوړیکې تریشی پی هیدایه ت و رینمونی ده کات به لام دیاره که جگه له لار و ویر و یاخی و تاوانباران که سی تری پی گومرا نابیت.

بوچی خوی گه وره له هینانه وه ی میښووله به نمونونه شهرم ناکات؟ چونکه هق و پراستییه و زاتی خودا کومه لیک سیفته تی سهیری پیداره.

میښووله له میرووه دووبالیه کانه و له گه ل میښدا

له هه مان خيزانن، ميشووله له هه موو جيهاندا هه ن جگه له جه مسه ره كان و له بهر زايي ٥٥٠٠ مه تر و نزمایي ١٢٥٠ مه تر له ئاستي پوي ده ریاوه .
میشووله ٣٤ ره گه زيان جوړی هه يه و ٣١٠٠ پۆل ده گرته وه . له ماوه ی ژيانيدا نزیکه ی هه زار گه را (له هه ر جار يکدا ١٧٠ گه را) له ئاوی وه ستاو (مه نگدا) داده نيّت... ميه ی ميشووله که گه را کاني پيه به هو ی وه رگري هه ستيار که له ژير سکيدا هه ن له جيگاهه کی گوتجاو ده گه پيت بو دانانی گه را کاني، که جيگاهه کی دوزيه وه دا يانده نيّت. دريژي هه ر گه رايه ک له املی مه تر تيه په ناکات. له دوا ی دانانی گه را کان که په نگیان سپيه و له دوا ی تيه په پوونی ١-٢ کاترمير له کرداری دانانه که، په نگه کی بو په ش ده گورپيت (مه به ست له په نگ گورپنه که ش پاريزگاری و شاردنه وه يانه له ميرو و بالنده کان، تا نه به نه خوراکي ئه و زينده وه رانه)، هه نديکیان به پيی ژينگه که يان په نگیان ده گورن.

پاش ٢-٨ پوژ گه را کان
ده تروکين و کرموکه کان
ده رده چن و له پاش
تیه په پوونی ٩-١٤ پوژ
میشووله کی کاملي لی
پیکديت و به هه وادا ده فرپيت.
له دوا ی ئه وه ی ميشووله
له سه ره له شی که سيک

(خانه خوی) داده به زیت، به دهردانی سپه که ريکی جيگایي (موضعي) پوي پيسته که شيدار ده کات بوئه وه ی به ئاسانی خورتومه کی به ناو پيسته که دا (وه ک ده رزی) يه ک ببات. ئه م خورتومه شه ش به شی لاوه کی تري هه يه

(وهك چه قۆ وه هان) خورتومه كه له سه ر پووی پێسته كه جیگیر ده كه ن تاكو به ئاسانی بچیته نیو نزیكترین خوینبه ری پووکارییه وه، ئه م میرووه توانایه کی باشی هه یه له جیاکردنه وه و هه سته کردن به خوینبه ره كان، میشووله كه پێسته كه كونده كات و پاشان خوین ده مژیت... نه یی نی گواسته وه ی نه خوۆشی به هۆی میشووله وه له کرداری هیلنجدانیا یه تی كه له هه موو مژینیکی خویندا ده یكات، ئه وه ی مژویه تی له له شیكه وه ده بیات بۆ له شی كه سێکی تر تا له كۆتاییدا ژه مه خواردنیکی نوی به ده سته یینیت.

میشووله له پژی (لیك) كه كانیدا ماده ده یه کی دژه مه ی هه یه وهك (EDTA) وایه، وه ها له خوینه مژاوه كه ده كات به به رده وامی هه ر به شلی به مینیتته وه و ئاسانیش بچیته له شی وه و دووباره له سه ر له شیکی تر بیهینیتته وه.

كاتیك میشووله ئامانجیك ده دۆزیتته وه جیگایه کی دیاریكراو به هۆی خورتومه كه یه وه دیاریده كات... میشووله ده رزییه کی به داپۆشه ریکی تایبه ت داپۆشراوی هه یه، هه ركات خوینی مژی ده ریده كاته وه. پێست به هۆی ئه م ده رزییه وه كۆن نابیت، به لكو به هۆی لیوی سه ره وه یه وه ده بیست كه وهك چه قۆ وه هایه و لیوی خواره وه شی ددانی لاری پووه و ناوه وه ی پێوه یه.

لیوی خواره وه کاری (مشار) ده كات واته وهك مشار ده جولایت و به هۆی لیوی سه ره وه پێسته كه شه ق ده كات، هه ر له جیگای شه قبوونه كه وه ده رزییه كه ده چیته ژووره وه تاده گاته خوینبه ر و کرداری مژینه كه ده ست پێده كات. له ماوه یه کی كورتدا ئه نزیمه كانی له شی كه سه كه كه خوینی ده مژیت هه لده ستیت به مه یاندنی خوین له و جیگایه دا، به لام میشووله كه ماده ده یه كه له له شیدا دروسته كات و بۆ خوینیه نه ری مژووی ده رده كات له و

ناوچەيەدا، ئەوەش بۆ پێگەگرتن لە مەيانى خوين، بەوجۆرەش كاری مژينه كە تەواو دەبێت.

ناسراوترين جۆرى مېشوو له (ئەنوفيلس)ـە كە ترسناكترين جۆريانه و ميكروبى نهخۆشى مەلاريا دەگويزێتەوه. مېشوو له پێژەى ٩٠٪ى ئەو نهخۆشيانە دەگويزێتەوه كە بەهۆى مېرووكانەوه توشى مرۆف دەبن.

نێرەى مېشوو له خۆراكى لەسەر مژينى پووك و گول و گولاوكانيانە، بەمجۆرە تەنها مېهكان خوينى ئاژەل و مرۆفەكان دەمژن. وەك لە ئايەتەكەدا مېشوو له (بعوضه) بە مې هاتوو... نهينى تايبەتەنديتيشى لە مژينى خوين گەرانى تەبەى بەدواى سەرچاوى پڕوتيندا بۆ بەرەمھێنان و پێگەياندى گەراكانى، ئەو جەخت دەكاتەوه لەسەر مژينى خوين تا پاريزگارى لە وەچەى خۆى بكات.

مېشوو له ئاميريكى زۆر هەستيارى هەستكرى بەگەرمى هەيە (ئەندازەى هەستيارىيەكەى ١٠٠\١ پلەيە). بەكارھێنانى تيشكى ژير سور لەو شەبەنگەدايە كە مېشوو دەتوانيت ببينيت و بەهۆيەوه لە توانايداى هەست بەكەسى خەوتوو و بيداربكات، جياوازي بكات لەنيوان دايك و باوك و مندال و تەنانەت ئافرەتى سكېر و ئافرەتى تردا.

مېشوو له ١٠٠ چاوى كۆكراوى هەيە لە دوو چاوى ئاويتەدا كە بە سەريەويەتى بەشيۆەى شانەى هەنگوين. چاوهكانى مېشوو له ئاژەكان وەرەدەگرن و بۆ دەماخى دەگويزنەوه.

ئەم مېروو ٤٧ ددان لە دەميدا هەيە و وەك هەر مېروويەكى تر دوو شاخى هەستيارى هەيە و سكى لە ٧ بەش پێكدەيت و سورپكى سادەى خوينى هەيە. شەش قاچى هەيە لەگەڵ دوو بالى لاواز و تەنك لەپشت دوو بالە گەورەكەيەوه.

بنه مای کۆنه ندامی هه ناسه دانی کرمۆکه ی میښووله (Lervae) لوله یه کی ناویۆشه که به ره و دهره وه ی ئاوه که دهریده کات تا به هۆیه وه هه ناسه بدات. کرمۆکه که به هه لگه پاره یی له ئاوه که دا خۆی نقوم کردووه، بۆ ڕیگرتن له چوونه ژووره وه ی ئاوه بۆ نیو ئه و لوله یه میښووله که مادده یه کی که تیره یی دهرده کات... ئه م میرووه له پێی ئه و لوله یه وه هه ناسه ده دات و هیه ئاویکیشی تی ناچیت.

(٣) ھېستەر (البغال - Mules)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ النحل/٨، واتە: ئەسپ و مایین و ھېستەر و گویدریژی (بۆ بە دیھێنان و تا بۆ) سواری و گواستەو بە کاریبھێنن. (سەرەپای) دیمەنی قەشەنگیان. و شتی تریش دروستدەکات (کە ئیستا ئێو) نایانزانن.

ھېستەر دوورەگیکە لە جووتبوونی گویدریژ و ئەسپەو دەروستدەبێت. قەبارەى ئەسپ وەرەگریت و سیفەتى گویدریژی ھەبە. بۆیە ئەو ھى دروستدەبێت بەھێزترە، ئەو ھى زیاتریش بەھێزی دەکات نەزۆکییەکیەتى. ھۆکارەکی شى ئەو ھى کە ژمارەى

تاکی کرۆمۆسۆمى ھەبە (٦٣ کرۆمۆسۆم)، لە ئێوەندى کرۆمۆسۆمەکانى گویدریژ (٦٢ کرۆمۆسۆم) و مێھى ئەسپدایە کە ژمارەى کرۆمۆسۆمەکانى (٦٤ کرۆمۆسۆم) ە.

(٤) مانگا (البقره - Cattle)

مانگا له چه ند جیگایه کی قورئانی پیروژدا ئاماژهی پیدراوه و
سوره تیکیش به ناویه وه ناوئراوه.

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا يَكْرُ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ﴾ ٦٨ قَالُوا
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْ هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفَرَاءُ فَاقِعٌ
لَوْ هِيَ تَسْرُ النَّظِيرِينَ﴾ ٦٩ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَهَ
عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ﴾ ٧٠ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ
وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا لَئِنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا

كَادُوا يَفْعَلُونَ﴾ البقرة / ٦٨-٧١. واته: وتیان له پهروه ردگارت داوا بکه
بو مان بوونبکاته وه نه و مانگایه چۆنه؟ موسا وتی: خوا ده فه رمویت: نه و
مانگایه نه پیره و نه پارینه به لکو میانه ساله (نیتر نه وه نده قوولی
مه که نه وه) چ فه رمانیکتان پیدراوه جیبه جیی بکه ن. که چی وتیان: له
پهروه ردگارت داوا بکه بزانی پهنکی چۆنه؟ موسا وتی: خوا ده فه رمویت:
نه و مانگایه پهنکی زهردی توخه، ته ماشاکه رانی به سه بیرکردنی دلخوش
ده بن. که چی هه ر وتیان: له پهروه ردگارت داوا بکه تا به ته واوی بو مان
بوونبکاته وه بزانی نه م مانگایه چۆن مانگایه که؟! به راستی نه م
مانگایه مان بو نادوژریتته وه، نه گه ر خوا ویستی له سه ر بیته ده یدوژینه وه و
ریمان لیی ده که ویت. موسا وتی: خوا ده فه رمویت: نه و مانگایه هیشتا

پانەھيتراوھ، بۆ جووت كردن و زەوى كيئلان و ئاودىرى كشتوكالى پى
نەكراوھ، يەك پەنگە و پەلە پەلە نىيە. ئەوسا وتيان ئا ئىستا ئىتر ھەوالى
راستەقىنەت پىداين (ئىتر دواى ھەول و كۆششىكى زۆر بەدەستيان ھىنا) و
سەريان بېرى، ھەرچەندە خەرىك بوو ئەو كارە نەكەن.

چۆنيەتى ھەلېژاردنى باشتىن مانگا و گرنگىن خەسلەتەكانى، وەك لە
ئايەتەكاندا ئاماژەى پىدراوھ بەپىي پاي زانايانى پافەكارى قورشان ئەو دىە
كە: (١) تەمەنى مامناوھند بىت، زۆر تەمەن كەم نەبىت شىر بەرھەم
نەھىنيت ياخود كەم بەرھەم بىت، پىرىش نەبىت كە دىسانەوھ بەرھەمى
شىرى كەم بدات. زانىارىيەكى چەسپاوھ كە مانگا دواى دووھم و سىيەم
جارى زايىنى، واتە تەمەنى ٤-٥ سالانى بەرھەمىكى زۆر دەدات و پاشان
وردەوردە بەرھەمەكەى كەم دەبىتەوھ.

(٢) پەنگى زەردىكى تۆخ بىت، واتە زۆر مەيلە و سىپى بىت. پەنگى
سپيش دىسانەوھ پەيوەندى بە بەرھەمەتتەوھ ھەيە. پەنگى سىپى گەرمى
و پووناكى دەداتەوھ (بەپىچەوانەى پەنگى پەشەوھ كە ھەليانەدەمژىت و
بەوھش بەرھەمى كەم دەبىتەوھ بەتايبەت لە وەرزی ھاویندا) ئەمە
لەكاتىكدا كە

بەرھەمى مانگای
سىپى لە ھاویندا
بەرھەمەكەى
زۆرە بەھەمان
تیکرایىیەكانى
زستان.

(٣) مانگاگە بە ھێز بێت و شەکت نەبووبێت و بۆ کیژلان بەکارنەیت، چونکە ھەموو ئەمانە لە سەر حسابی بەرھەمەکی دەبێت، کەمی دەکاتەوہ.

(٤) ھەروەھا ھیچ نەنگییەکی دیار لە لەشیدا نەبێت.

ئەو خەسلەت و پێوەرانە لە لایەن زانایەکیان پەسپۆر و پزیشکیکی فیتیرنەری یاخود ئەندازیاری بەروبوومی ئاژەلییەوہ نەگوتراون، بەلکو لە نیگادا لە لایەن زانای ھەموو شت و خوای جیھانیانەوہ ھاتوہ.

مانگا لە ھەموو جیھاندا ھەبێت جگە لە ناوچە ساردەکان. لە لەوێرگا و میژگەکاندا بەخێو دەکرێت لە پێناو گوشت و شیر و پێستە کەیدا. ھەروەھا بەکار دەھێنرێت بۆ کیژلان و پراکتیشان و ھەندێجاریش ھەلگرێتی قورسایەکان. شاخیکی مامناوەندی ھەیە. ماوہی سکپیری ٢٨٥ پۆژە و کیژی بیچووە کە ی دوا ی زاینی نزیکە ی ٣٠ کیلوگرامە کە پێویستە پۆژانە ٨ لیتر لە شیر ی دایکە کە یی پێدەری.

لە پێنمایەکانی پێغەمبەرە (ﷺ) کە گوشتی مانگا نەخۆشی پێوہیە و شیرە کەشی دەرمانە. گوشتە کە ی گرفتبوون دروستدەکات بە ھۆی پێشالە ئالۆزەکانییەوہ، بەلام دەربارە ی شیرە کە ی لەم دوا ییانە دا دۆزرایەوہ کە ترشە لۆکی چەوری ناتیری تێدایە لە جۆری ئۆمیک-٣ (لە دیارترینیان Prostaglandin) بە کە بەرگریکردن (مناعة) ی لە شەئە و کەسە ی دە یخواتەوہ، دژی نەخۆشییەکان زیاد دەکات.

گوێرە کە بیچووی مانگایە، مانگا لە دوا ی ٩ مانگ گوێرە کە یە کە دەبێت و ماوہ ی ٨ مانگ لە لایەن مانگا دایکە کەوہ بەخێو دەکرێت و چاودێری دەکرێت، دەگونجێت لەو ماوہیە دا گوێرە کە کان گژوگیا بخۆن.

ناوي گويره كهش له قورئاندا هاتووه: ﴿فَرَاغَ إِلَىٰ أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ
 سَمِينٍ﴾ الذاريات/٢٦. واته: ئيتر خۆي دزييه وه و چوو به هاواري خيژاني،
 گويره كه به كي قه له ويان بوو (سه ري بړي و سووريان كرده وه و) هيناي.
 خواي گه وړه ده فه رمويت: ﴿وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً تَسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ
 مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ﴾ النحل/٦٦. واته: به پاستي له
 بووني مالات (و زينده وه راني جوړاو جوړدا) پهنه و ناموژگاري هه به بوټان و
 جيگاي سه رنج و تيرامانه، له نيوان نه و شتانه ي له سكياندا هه به،
 له گژوگي اي هه رسكراو و خوينا، شيريكي پاك و بيگهره و خوش و به تام
 (پړ له هه موو ماده ده كي خوراكي) پيشكهش به ئيوه ده كه ين تا بينوشن.

(٥) مار (الثعبان - الحية - Snake)

خوای گه‌وره له باره‌ی ماره گه‌وره‌که‌ی موسا پێغه‌مبه‌ره‌وه (سه‌لامی خوای لیبیّت) ده‌فه‌رمویت: ﴿فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾
الأعراف/١٠٧. واته: (موسا) گۆچانه‌که‌ی فری‌دا و ده‌سته‌جی بوو به ماریکی ئاشکرا.

(ثعبان) ماریکی گه‌وره و درێژه و هه‌ندی‌جار مه‌به‌ست لیبی ماری نێره. نه‌مجۆره له زۆربه‌ی خشۆکه‌کان زیاتر توانای ژیا‌نی هه‌یه له بوارگه‌لی فراوانی گه‌رمیدا. به‌ درێژکۆله‌یی له‌شی جیا‌ده‌کریته‌وه که هه‌یج په‌لیکی نییه. بڕپه‌ی پشتیشی جوړیک جو‌له‌ی هه‌یه ده‌توانی‌ت بازب‌دا‌ت، مار پێلۆی نییه بۆیه چاوی دانا‌خا‌ت.

هه‌ندی‌ک له ماره‌کان به‌ده‌وری نێچیره‌که‌یاندا پێچ ده‌خۆن و په‌ستانی ده‌خه‌نه سه‌ر و ده‌یکوژن و پاشان لوشی ده‌دن. مار ده‌توانی‌ت ئاژه‌لی گه‌وره‌تر له‌سه‌ری خۆی بخوات. هه‌یا‌نه ده‌توانی‌ت ئاسکێک بکوژیت و بیخوات به‌هۆی نه‌وه‌وه که ده‌توانی‌ت کو‌ی ئیسکی ده‌می پێکه‌وه بجولێنی‌ت، چونکه کاکيله‌کانی پێکه‌وه نه‌به‌ستراون.

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿

فَالْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ الشعراء/٤٥. (تلقف) واته

به‌خیرایی و باشی نێچیره‌که‌ی ده‌خوات. ئایه‌ته‌که‌ واته: موسا گۆچانه‌که‌ی فری‌دا، هه‌رچی درۆ و

دەلەسە و گوريس و داريان ھەبوو، ھەر ھەمووى ھەلگوشى و لە ناوى دا.
ژار تاكە ھۆكارى خۆپارىزى مار نىيە، مارى گژوگىيى نەوروپى
بەدەردانى شلەيەكى بۆن ناخۆش پارىزگارى لەخۆى دەكات. مارى لوت
چەماۋەش خۆى ۋەك مردوو پيشان دەدات و بەپشتدا خۆى
ھەلدەگىرپتەۋە. زۆرىنەى مارەكان ژاريان ھەيە ۋەك (مارى كۆبرا) كە لە
ھىند و چىن ھەيە و ھەندىكيان درىژريان دەگاتە پىنج مەتر و زياتریش.

لەبارەى جولەى مارەۋە خۋاى گەورە دەفەر مويى: ﴿قَالَ لَهَا فَأِذَا هِيَ
حَيَّةٌ تَسْعَى﴾ طە/۲۰. واتە: ھەر كە فرپى دا، بوو بەمارىكى زىندوو،
بەخىرايى دەجولايەۋە.

لەپاستيدا مارى درەختان دەجولپن و بەنيو درەختەكاندا بەخىرايىيەكى
زۆر خۆدەخلىسكىتن و دەجولپن. مارى بىابانىش بەشىۋەيەكى لولپىچى
دەجولپن تا لەنيو لمى بىاباندا خۆنوقم دەكەن (ئەم كارەش ۋەك ھەلاتن
لەگەرمای بىابان ئەنجام دەدەن).

مارە دەريايىيەكانىش (كە لە پۆلى ماسىيەكان دادەنرپت) زۆرەيان بۆ
ھىلكەدانان بەرەۋ كەنارەكان ناچن، بەلكو ھەر لە لەشى خۆياندا ھىلكەكان
دەتروكىتن و بىچووى زىندوو لەدايك دەبپت و دەشتوانپت مەلەبكات. ئەم
مارانە بەتەۋاوى ئاوين و لوتيان زمانەى تايبەتى ھەيە پى لە
چونەژوورەۋەى ئاو دەگرپت بۆ نيو لەشيان.

(۶) کولله (الجراد – Grasshopper)

کولله لە پۆلیکی میرووه کانه. پێیهکانی دواوهی درێژن و یارمهتی دهدهن له بازدان و جیگیربوونیدا. ههندیجار سوپایهکی ژماره زۆری کولله کۆدهبڤهوه و بۆ دووری زۆر کۆچ دهکهن، نهگەر لهسه رکێلگهیهک نیشتهوه نهوکاته ههرجی دانهویڵه و بهرهمی کشتیاری نهو کێلگهیهیه خراب و ویرانی دهکهن. خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿خُشْعًا أَبْصَرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنْتَشِرٌ﴾ القمر/۷. واته: (خوانه ناسان) چاویان شوڤه و شهرمه زارن، له ناخی زهوییهوه دینه دهروهوه، ههروهک لیشاوی کوللهی زۆر (پووکاری زهوی دادهپۆشن).

له وهرزهی هیلکه داناندا کولله بههۆی پاشووی لهشییهوه چال دروستهکات و له قوولایی نهو چالانهدا هیلکهکان دادهنیت که مادهیهکی زوو پهقبووی پێوهیه. لهماوهی دوو ههفتهدا هیلکهکان دهتروکێن و کرمۆکهی بچوکی کوللهی تیدا دهبیت که توانای بازدانیان هیه.

کولله
لهسه رگه لای
پووهک دهژی و
گاز و قوولایی
تایبهتی هیه
بۆ قرتاندن و

کرۆژتنی گه لای درهختهکان، پاش ماوهیهک پێستهکهی دهگۆریت و دهبیته کوللهیهکی کامل. کولله جوړیک پهردهی هیه پێیده لێن (Tympani)

كە وەك پەردەى گوى وايە و بەرپرسى وەرگرتنى لەرەلەرە دەنگىيەكانى دەنگى بالەكانى هاوړى كۆللەكانى كۆمەلەكەيەتى. ئەو پەردەيەش لە بەشى خوارەوہى دوو بالى پيشەوہىدايە. دوو بالى كامليشى لە پشت دوو بالى پيشەوہى ھەيە. دوو چاوى پيڤكەتە سادەى لە گەل دوانى ئاويتەدا ھەيە. ئەوہى وادەكات كيشى كۆللە سوک بىت بوونى كيسى ھەوايى ناوہكييە لەنزىك پووى لەشيدا، ئەم كيسانە دەرچەى دەرەكييان ھەيە بەنيو پيستيدا.

(۷) گویدریژ (الحمار - Donkey)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ﴾ لقمان/۱۹. واته: (هه ولبده) له پویشتندا مامناوه ندیپانه برؤ، به ره و نامانجیکی چاک هه نگاوبنی، به دهنگی هیواش و له بار گفتوگر بکه و بدوی، چونکه به راستی ناخوشتترین دهنگه کان دهنگی گویدریژه.

ئه م گوتاره له سهر زمانی لوقمانی حه کیم هاتوو کاتیك ناموژگاریی کوره که ی دهکات و داوای لیده کات دهنگی نزم بکاته وه، چونکه دهنگی به رز ناخوشت و بیزارکه ره و به ژاوه ژاو داده نریت و زانایانیش به ژینگه پیسکه ری داده نین. گویدریژ به دهنگه ناخوشت که ی (زه پینی) به ناوبانگه که ناخوشتترین و بیزارکه رترین دهنگه.

زانایان ناشکریان کرد هه ر گویدریژیک دهنگیکی تایبه تی خو ی هه یه و ده کریت به هویه وه له وانی تر جیابکریت وه. هۆکاری ناخوشتی دهنگی له که م جولان و غار نه دانیایه تی.

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا﴾ العاديات/۱. واته: سویند به و نه سپانه ی (که به ره و گوره پانی جیهاد) به گرمه و پر مه غارده دن. (ضبح) حیلاندنیکی سوکه و بیزارکه ر نییه. نه سپ به هوی غارغارنییه وه به ده سته پیناوه، چونکه له وه وه هه موو چه وری ده وری دهنگه ژیهه کانی توانه ته وه و نه و ژییانه ش توشی گه رمبوون و کشان ده بن له پتی وه رزشی غارغارنییه وه، نه وه ش هه روه ک کشانی ژیکانی نامیره میوزیکیه ژیداره کانه تاکو دهنگیکی به رز و جوانیان هه بیت.

گويدريژ ئارامگريه كى گەورە و زۆرى ھەيە و بە ئاسانى بە پىگاي بەردىن و سەختى شاخەكاندا پى دەكات، ھەر ھە دەتوانىت بۆ ماو ھەك بەبى ئاو بژى و دەشتوانىت ئاوى سوپر بخواتە ھە. گويدريژ لە دۆژمنەكانى پادەكات و خۆدە شارىتە ھە بە لام ئەگەر ھىرشى كرايە سەر گاز دەگرىت و جوتە پىي دواو ھى بۆ بەرگري لەخۆكردن بە كاردىنىت.

گويدريژى كىوى لە ئەفريقا ھەن و بە پىستە ھىلكارىيەكانىان لە گويدريژى ئاسايى جىادە كرئە ھە. (لە باسى گويدريژى كىويدا كورتە باسىكى ئەمجۆرە يانمان كردو ھە).

(۸) نههنگ (الحوت - whale) و ماسی

(السّمك - Fish)

خوای گه وره دهفه مویت: ﴿وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ، وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِنْ كُلِّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لَتَبْنَعُوا مِنْ فَضْلِهِ. وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾
 فاطر/۱۲. واته: ههردوو جور دهريا وهك يهك نين، يه كيكيان ناوی سازگار و خوش، ئهوی تريان سویر و تال، له ههردووکیان گوشتی تهپ و تازه دهخون، جوردها شتی گرانبهها دهردينن و له بهری دهکهن و خوتانی پی دهپازیننه وه. ئینجا که شتییه کان دهبینن ئاوه که لهت دهکهن و (به ناسانی پیايدا دهپون) تا له بهخشه کانی پهروه دگار به هره وهه بهن، به لکو سوپاسگوزاریش بن.

پیغه مبهه (ﷺ) فرمویه تی: ﴿دوو مردوتان بو حه لال کراوه نههنگ (ماسی) و کولله﴾ سنن ابن ماجه.

نههنگ و ماسی تهنها به دهرهینانیان له دهريا و ئاو دهمرن، یاخود هه بههوی پیدا کهوتنی تهوژمه گهرم و سارده کانه وه دهمرن و

سه رده کهونه سهه رپوی دهريا خویداره کان، ئه مهش حه لاله و هیچ مه ترسییهك له خواردنیدا نییه.

دریژی نههنگیکی پیگه یشتوو دهگاته نزیکی

۴۵مه تر و کيشه که ي ۱۵۰ته ن. نه و نه ستانه ي لای نه هه نگ به هيژن بيستن و بينين و نه ستکردن. نه هه نگ له نيو شيرده ره کاندای خاوه نی گه وره ترين مؤخه. نه هه نگي شين گه وره ترين و قورسترين شيرده ره. ژوربه ي نه هه نگه کان به کومه ل ده ژين و ده توان تاقولایي ۳ کيلومه تر بچه ژير ناوه وه، جارچاره بۆ نه ناسه دان دينه سه ر پويی ناو و له پيی ده رچه يه که وه له سه ره وه ي کاسه ي سه ري هه و به کارهاتووه که ي نيو سيبه کانی ده کاته ده ره وه. نه هه نگ ده توانيت ماوه ي ۱۵خوله ک له ژير ناودا بمينيت وه، نه هه نگه گه وره کانيش سي نه ونده ي نه وکاته ده توان بميننه وه.

گوشتي نه هه نگ سوودگه لي گه وره ي هه يه، بپيکی ژور له پرتينه کانی تيدايه که به هايه کی خوراکی گه وره يان هه يه، هه روه ها ده وله مهنده به ترشه نه مينيه کان و پيژه يه کی به رز له فوسفور که بۆ پيکهاته ي شانه کان و ئيسکی مندال گرنگه. جگه له وانه ش کاليسيوم و فيتامين (A) تيدايه که بۆ سه لامه تي بينايی و پيست بايه خي گه وره يان هه يه.

له گرنگترين سووده پزيشکيه کانی زه يتي نه هه نگ: پيژه ي کوليسترول داده به زينيت و په ستانی خوین که مده کاته وه و پي له هه وکردنه کانی پيست و جومگه کان ده گريت.

خوای گه وره ده فه رمويت: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ صَيِّدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْغَيَّاءِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ المائدة/۹۶. واته: خواردنی زینده وه رانی ده ریایی حه لاله بۆتان، هه ر خواردنیکیش له وان وه رگريت، هه روه ها بۆ نه وکه سانه ش که له سه فه ردان و پاوی زینده وه رانی ده شتی و کيوی ليتان حه رامه هه تا له ئيحرامدا بن، له وخوايه بترسن که ده گه پينه وه بۆلای و بۆ ليپرسينه وه کۆتان ده کاته وه.

(صَيِّدُ الْبَحْرِ) له ئایەتە کە دا مەبەست هەموو ئەو هیە کە پادە کەرت له نه هەنگ و ماسی و... بەلام (وَطَعَامُهُ) پاقە کارانی قورئان دەلێن ئەو هی بە مردوویی له دەریاوه بە دەستدیت، ئیستا ماسی دەگریته وه.

ماسی دە کەرت بە دوو جورە وه: جورێکیان ئیسکییه و پەیکەری ناوه وه یان ئیسکی پاستە قینە ی هەیه و دووه میش کرکراگە ییه... ماسییه کان خویان پۆلیکن و جیاوازن له نه هەنگە شیردەرە کان بە وه ی گەرا دادەنێن. بە هۆی کە وانه ی پیشوداره وه هەناسە دە دەن نە ک بە هۆی سییه وه و تەنها له ناو ئاویشدا هەناسە دە دەن. ماسی بە هۆی جولە ی کلکییه وه بۆ پیشه وه پالێ پێوه دە نریت و پەره کە کانیشی ئاراسته ی جولە ی پێکده خەن. هەندێ ماسی له ئاوی شیرین و هەندیکێ تر له ئاوی سوێردا دە ژین. زۆربه ی ماسییه کان بە پوله کە داپۆشراون.

له قوولایی کیلۆمه ترێک یان زیاتری دەریادا ماسی شیوه سەیر دە ژین،

پهنگیان زیاتر سوور و
ره شه. له تەنیشته کانی
هەندیکیاندا پەلە ی
تایبه تی هەن کە پووناکی
مەیلە و سپی دەر دەر کەن.

(۹) به راز (الخنزیر - pig)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مَن ذَلِكُمْ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ لَعْنَتِهِ اللَّهُ وَغَضَبِ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْفِرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ﴾ المائدة/۶۰. واته: (پییان) بلی: نایا هه والی له وه خراپترتان بدهینی که کئی زهره رهنده و پاداشتی سامناکی بوخوی مسوگه رکردوو؟! (له راستیدا هه نه وجوره که سانه ن که) خوا نه فرینی لیکردوون و رقی لیه لگرتوون، (هه نندیک جاریش) کردوونی به مه یمون و به راز و به بهنده ی هه موو شتیکی ناشایسته. ئا نه وانه جیگا و پیگایان زور ناساز و ناخوشه، زور گومرا و لادهرن له راسته پی و له پیبازی دروست.

له باره ی هه رامکردنی گوشتی به رازیشه وه ده فه رمویت: ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ النحل/۱۱۵. واته: به راستی ته نها گوشتی مرداره وه بوو، خوین، گوشتی به راز، نه و سه ربه رواونه ی که به ناوی جگه له خواوه سه رده به پرتین، لیتی هه رامکردوون، به لام نه وه ی ناچاروو (برسیتی زوری بو هینابوو، ده کریت له و گوشت و شته هه رامانه ش بخوات به مه رجیک) زیاده پره ی تیا نه کات و فییری نه بیئت، (ته نها نه وه نده بخوات که له مردن پزگاری ببیئت) بیگومان (له بار و دۆخی ئاوادا) خوا لیخوشبوو و میهره بانه.

له هۆکاره دیاره کانی هه رامکردنی گوشتی به راز نه وه یه که گه وره ترین کۆگای میکروپ و مشه خوری زیانبه خشه. به شیوه یه که ۳۰ جور

نەخۆشى بۆ مەروۋ دەگويزىتەو، مەترسىدارترینیان كرمى دەزولەيىيە (الدودة الشعرية - *Trichiella*) و ۲۴ نەخۆشى قايرۆسى كە ديارترینیان ئەنفلۇنزای بەرازە و ۱۵ نەخۆشى بەكتى كە مەترسىدارترینیان نەخۆشى (الحمرة - *Erysipelothrix*) يە، ۲ نەخۆشى (فطرية) و ۱۰ نەخۆشى خۆراكى وەك قەلەوى و بەرزبونەو، كۆليستروۆ (هەموو ۲ كىلوگرامىك گۆشتى بەراز كىلۆيەك چەورى تىدايە واتە بەپىژەى ۵۰٪، بەرامبەر بەو، گۆشتى مەپ پىژەى ۱۷٪ و مانگا ۵٪ ي چەورى تىدايە). پىژەى كۆليستروۆ لە چەورى بەرازدا بۆ مەپ بۆ مانگا يەكسانە بە ۶:۷:۹.

هەروەها گۆشتى بەراز چەند نەخۆش يەكى دىكەش توشى مەروۋ دەكات وەك پەقبوونى خوينبەرەكان و پەستان و شىرپەنجە.

لە ھۆكارەكانى ترئەو، يە چەوريەكەى كە ناتوانىت لە گۆشتەكەى جىابكرىتەو، پىژەيەكى زۆر كبرىتى تىدايە، گۆشتەكەى برىكى زۆر ترشى

(بۆلىك) ي تىدايە و ھەموو ئەوانەش ئازاردەرن و ھۆكارى شىرپەنجەن.

سەلمىنراو، ئەگەر چەورى بەراز بخورىت ئەوا لە چەورى نىو لەشى كەسەكەدا ھەمان

پىكەتەى چەورى بەرازەكە دروستدەيىت (ھەر بۆيە ئەگەر لە حالەتى برسىت يەكى زۆردا مەروۋ ناچارى خواردنى بوو پىويستە تىرى لى نەخوات و بە ۲ پارو دەستەلگىت).

ئەو کەسەي گۆشتی بەراز دەخوات سروشت و پەفتارەکانی وەرەدەگریت، وەك مەیل نەبۆن لە مێیە و کۆمەلێك خەسلەتی بەدی تر. لێکۆلینەوێ زۆر هەن پەفتاری مڕۆڤ پەيوەست دەکەن بە خواردنی گۆشت و بەرەمی ئەو ئاژەلەي دەخوات. بۆنموونە ئەو کەسانەي گۆشتی و شتر دەخۆن بە ئارامگری و بەرگەگرتن جیادەکرێنەو، ئەوانەش کە زیاتر گۆشتی مەپ دەخۆن هێمن و لەسەرخۆن و... بەوجۆرە.

بەراز تەمبەلە و حەزی بە پووناکی نییە، حەزەدەکات بخوات و بخەوێت و زۆریش چلێسە، چەند تەمەنیشی زیادبکات تەمبەلتر دەبێت. هیچ وەرە ئێرادەيەکی جەنگ و بەرگری لەخۆکردنێکی نییە. هەموو شتێك دەخوات، تەنانەت کەپو و کرم و ماریش... ئاژەلێکی پيسوچەپەلە و حەزی بە خۆوەردانە لە قور و لیتە.

بەراز لە سەرچەم کیشوهرەکانی جیهاندا هەيە جگە لە کیشوهری جەمسەری باشور. بەرازی کتوی بە ناشیرینترین شیردەرەکان دادەنرێت لە دیمەنیدا. پووخساری درێژکۆلەيە و چوار شێو کەلەبە لە دەمیەو دەرچوون، چاوەکانی بچوکن... ئەم بەرازانە خێرایان دەگاتە ۵۰ کیلۆمەتر لە هەر کاتر مێژیکدا، کاتێك دەپوات کلکی بەرزەدەکاتەو. مێیەي بەرازی کتوی لە هەر زانیکیدا ۲-۱۲ بیچووی دەبێت، بەلام بەرازی مائی ژمارەيەکی زیاتری دەبێت. ماوەي سکپڕیشی ۵-۳ مانگە و بیچووەکانیشی تارادەيەك قەبارەیان گەورەيە.

(١٠) ئەسپ (الخیل - Equine)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿إِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَنِيِّ الصَّافِنَاتُ الْإِجَادُ (٣١) فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (٣٢) رُدُّوْهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ﴾ ص/ ٣١-٣٣. واتە: دەمە و ئیوارە یەك ئەو ئەسپە چاكانە ی (كە ئامادە كرابوون بۆ غەزا) هێتایان و نمایشیاندا. سوله یمان وتی: من هەمیشە حەز لە مجۆرە کارانە دەكەم و گرنگی بەم ئەسپانە بە خێر دەزانم (لەگەڵ ئەوە شدا نابێت ببنە هۆی ئەوەی) كە لە یادی پەروەردگارم بێناگام بکەن و یادی فەرماوێش بکەم، (ئەسپەکان) غاریان کرد تا لە چا و ونبوون. (لەوە و دوا سوله یمان فەرمانی دا) كە بیانگیژنەو (و كە گە پانەو بە بۆلای) دەستی هێنا بە پان و ملیاندا.

ئەسپ ئاسان مەشقی پێدەكریت و فێردەكریت، زاكێرە یەكی بە هێزی هەیه و بەو فایزە بۆ خاوەنەكە ی. ئەسپ مانگیکی تەواو لە سەر پێیەكانی بەبێ ماندووبوون بە پێو دەو سستیت، هەر بەو جۆرەش دەخەوێت. قاچەكانی ئەسپ درێژ و بەهێزن، یارمەتی دەدەن لە پاكێشانی گالیسكە و لێدانی هەر هێرشەریك بۆی. كۆنەلوتی فراوانە و ئەوەش یارمەتی دەدات لە هەلمژینی هەوای پێویست. دیارترین هەستە بەهێزەكانی ئەسپ بریتین لە: بینین و بیستن و بۆنکردن.

ئەسپ دوو جۆری سەرەكی هەیه: ئەسپی عەرەبی خێرا كە ئەسپی پێشبركییەكانن و ئەو ئەسپە ی كە لە دۆلی دەریای (كلایدیوشار) هەیه بۆ پاكێشانی قورسایى بە كاردێت. ئەسپی بچوكیش هەن بەرزبیا ن دەگاتە

نزيكەى يەك مەتر و بيست سانتيمەتر و كيشيان ۲۲۵ كىلوگرام دەيىت.
 نەژادى ئەمجۆرە ئەسپە دەگە پىتەۋە بۆ دوورگەى (شتلاند) لەباكورى
 (ئوسكتلەندە) و بە (قولابىلا) ناسراۋە.

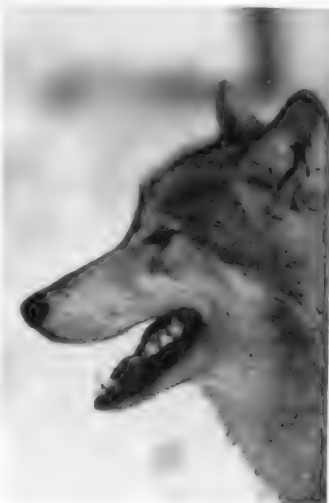

(۱۱) گورگ (الذئب - wolf)

خوای گەورە دەفەر مۆیت: ﴿قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ، وَأَخَافُ أَنْ
يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ﴾ (۱۳) قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ إِنَّا إِذَا لَخَسِرُونَ ﴿يوسف/ ۱۳-۱۴. واتە: باوکیان وتی: من زۆر
غەمناک دەبم کە ئێوە یوسف بەرن، دەترسم گورگ بیخوات و ئێوە گوێی
نەدەنئ و لێی بێئاگابن... وتیان: گەر بێت و یوسف گورگ بیخوات،
ئێمەش کۆمەلێکی ئاوا بەهێز لەگەڵیدا بین، بەپاستی ئێمە زۆر
خەسارەتمەندین.

مەبەستی ئایەتە کە گورگە بەشیوەیەکی گشتی (هەر پەگەزێک)...
ئایەتەکان باس لە پەفتاری دوژمنکارانە ی
کەڵبەدارەکان دەکەن. لەو ئایەتانەدا
یەعقوب پێغەمبەر (سەلامی خوای لێبێت)
لەبارەی یوسفەو بە کوپەکانی تری
دەلێت: "دەترسم گورگ بیخوات و ئێوە
لێی بێئاگابن".

پەفتاری دوژمنکاریش لە دوو حالەت
بەدەر نییە: بالادەستی و سەرۆکبوون
یاخود ترس لە بوونی هێزی تر. هەمیشە
کەڵبەدارەکان دەبینین بەدوای ئەوانەدا

پادەکەن کە پادەکەن، یاخود لەو پادەکەن کە بەدوایانەوێ.

گورگ گەورەترین ئەندامی خێزانی کەلبەدارەکان پێکدێنن کە سەگ و
 رېئوی و چەقەل و پشیلە دەگرەنەوہ. گورگ لە وەرزی زستاندا دەزیت و
 ماوہی سکپیشی ٦٥ پۆژە و لە ھەر جارێکدا مێیە ١-١١ بیچووی دەبیت کە
 لە کاتی لەدایکبوونیاندا کوێرن و نابیستن.

گورگ ھەستی بە ھیزی ھەیە، بینین و بۆن و بیستنی زۆر ھەستیار
 ھەیە بە پادەییە کە دەتوانیت ئاسکێک لە دووری ١٦٠٠ مەترەوہ ببینیت و
 بۆنی بکات. کەلبەدارەکان بە گشتی تەنھا چوار پەنجەیان ھەیە بە پەلەکانی
 دواوہیانەوہ... ناتوانن بە درەختدا ھەلگەرین، بەلام شەپرکەریکی کارامەن.

(۱۲) میّش (الذباب - Flies)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاستَمِعُوا لَهُ﴾
 إِنَّكَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ. وَإِنْ
 يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوا مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمُطْلُوبِ ﴿٧٣﴾
 الحج/ ۷۳. واته: ئەو خەلکینه! نموونه یەك هینراوه ته وه چاك گوێی بو
 بگرن: به پراستی ئەوانە ی که له جیات ی خوا هانا و هاواریان لێ ده کهن، هه رگیز
 ناتوانن تا که می شیکیش دروست بکهن، هه رچه نده بو ئە وکاره کو بی نه وه
 (یارمه تی به کتریش بدهن) و ئە گه ر می شه که شتیکیان لی بفرینیت، ناتوانن
 پیی بزانی و لیی ب سه ننه وه، له پراستیدا هه م به تکهان لاواز و هیچ لینه هاتوون
 هه م می شه که ش لاواز و بیهێزه.

می ش کولک له سه ر له ش و پییه کانی هه یه، هه ربۆیه به شداری له کرداری
 په رینی گول و پوو هه که کاندای ده کات...
 خوای گه وره ته حه ددا ده کات مرو ف
 بتوانیت ئە و شته ی می ش ده یگری ت و
 ده بیات لیی ب سه نی ته وه. می ش خور تومی
 هه یه و به هۆیه وه خۆرا که که ی ده مژیت و
 له ماوه ی چه ند چر که یه کی زۆر که مدا
 هه رسی ده کات و هه رگیز که س ناتوانیت
 لیی بسینیت ته وه (ضعف الطالب والمطلوب).

ميش خورتومي هه يه خوراكي پيڊه مرئيت و زماني هه يه، نه گهر ميش
پيڭه وتي خواردنيكي په قى كرد (وهك شهكر) ليكي به سهردا دهكات،
دهتويته وه و خورتومه كه دهيمرئيت. ميش چاوي گهره ي هه يه كه
ژماره يه كي زور هاويته ي شه شي تيډايه يارمه تي ده دات بؤ بينين به هه موو
ناپاسته كاندا. زوربووني خيرا به و له هر جاريكدا نزيكه ي ۱۵۰ گه را
داده نيت.

خواردني ميش نه نداميه، يان نازده ليه يا خود پوهه كي... ميش له پوهي
پولين و پيڭهاته ي له ش و هه نديك خووي وهك هه لينجان هه وه
(Regurgitation) له ميشووله ده چيت. ده توانيت ماوه ي ۳-۴
كيلومه تر له خالي ده رچوونيه وه بفرئت يا خود گه شت بكات بؤ ماوه ي ۳۴
كيلومه تر. دلي ميش ۱۰۰ جار له خوله كيڅكا ليده دات.

(۱۳) بالندهی شه لاقه (السلوی - Quail)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿وَلَلْنَا عَلَىٰكُمْ الْعَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰ وَالسَّلٰوٰی كُلَّوٰ مِنْ طَبِیَّتٍ مَّارَزَقْنٰكُمْ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ

یَظْلِمُوْنَ﴾ البقرة/ ۵۷. واته: له ناز و نیعمه ته کانی خوا بۆتان ئه وه یه که: ئیمه هه ورمان بۆ کردوون به سیبه ر و گه زۆمان بۆ باراندن و په له وه ری شه لاقه مان بۆ ناردن، ده بخۆن له و پزق و پوزیه چا کانه ی پیما ن به خشیون (به لām له بهر بۆ دینی و سته میان) تۆله مان لی سه ندن، وه نه بی ت ئیمه سته ممان لی کردبن، به لکو هه ر خۆیان سته میان له خۆیان ده کرد.

قورئان ئاماژه ده دات به وه ی منه تیکی خوا ییه له سه ر نه وه ی ئیسرائیل که هه موو پۆژه کانی هه فته جگه له شه ممه خۆراکی پیویستی پیده دان، ئه و (سلوی) یه ی خوای گه وره به نه وه ی ئیسرائیلی به خشیبوو، بۆ هه ری هه که یان به برژاوی ده هات، ده یخوارد و ئیسکه کانی جیده هیشت و له پاشان به فه رمانی خوا ده بووه وه په له وه ره که.

شه لاقه له خیزانی بالنده مالییه کانه و له هه موو جیهاندا هه یه به تاییه ت له دوورگه کاند و هه ک دوورگه ی (مدگشقر) و یابان و گینیای نو ی و نیوزیله ندا و فیلیپین... به کۆچکه ره کانیش داده نرین. شه لاقه چه ند جوړیکی هه یه و له کۆمه لی گه وره دا ده ژین که هه ر کۆمه له ۱۰۰ بالنده یه.

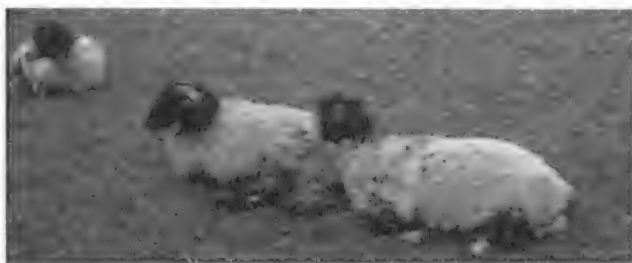

(۱۴) مەر (الضأن - Sheep) ۋە بز (الماعز - Goat)

خو دەفەر مویت: ﴿ثَمَنِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلَّذَاكَرْتُمْ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَحْنُ نَعْلَمُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ الأنعام/۱۴۳. واتە: (خوای گەورە) ھەشت جوت مالاتی (بۆ خزمەتی مروۆ دروستکردوو) لە مەر جوتیک و لە بزنیس جوتیک (ئەي محمد ﷺ) بەو نەفامانە بلی کە ھەر لە خویانەو ھەشت ھەرام دەکەن) ئایا خواردنی گوشتی نیرەکان ھەرامە یان مێیەکان یا ئەو ھەي لە سکی مێیەکاندا ھەيە؟! ئەگەر ئیو ھەرامە یان مێیەکان بەلگەيەکی زانستیان پییە، بۆمان پوون بکەنەو.

مەر لە پیناوشیر و گوشتەکیدە بەخیو دەکریت. سەرھەپای ئەو ھەي خوری و فەرۆھەکەشی بەکار دەھێنریت. مەر سالانە یەك جار دەزیت، جۆری مەر ھەي تەنھا نیرە شاخی ھەي و ھەيشە نیرە و مێیەيش ھەیانە و مەرپیش ھەي بێ شاخە. ژمارەي پۆلەکانی مەر لە جیھاندا ۲۷ پۆلن...

بەرھەو یەکتەر
پادەگەن و
خوارەو ھەي
شاخەکانیان
پیکدا دەدەن و

له وهش دهنگێك دروستدهبێت و دۆل و دهشتهكه‌ی كه تییدان پڕ له سه‌دایه ده‌كه‌ن، له‌پاستیدا ئه‌و جه‌نگین و به‌گژیه‌كدا چوونه‌ هیچ شوینه‌واریکی نازار و برینی سه‌ر و له‌وجۆره‌ لای مه‌ره‌كان جیناهیلێت.

مه‌ر ده‌توانێت له‌سه‌ر گژوگیای كه‌م و زه‌وییه‌کی وشكه‌لانی‌ش بژی. پێویستی زۆری به‌خوێ هه‌یه‌ و ده‌یخوات، چونكه‌ ئاره‌زوی خواردنی زیاده‌كات و فه‌روه‌كه‌ی له‌ حاله‌تیکی باشدا ده‌هیلێته‌وه‌ و ده‌پاریزێت.

فه‌روه‌ ئه‌و خورییه‌یه‌ كه‌ له‌شی داپۆشیوه‌ و له‌ ئاووه‌ه‌وای سارد ده‌پاریزێت، له‌ هاویندا خوری مه‌ر ده‌بردێته‌وه‌ بۆئه‌وه‌ی گه‌رمای هاوینی له‌سه‌ر كه‌م ببێته‌وه‌، له‌ هه‌ر بڕینه‌وه‌یه‌كدا نزیکه‌ی ۲ کیلوگرام خوری به‌ره‌م دێت.

بزن له‌ هه‌ندێك ولاته‌دا به‌ مه‌به‌ستی شیر و گوشت و مووه‌كه‌ی به‌خیۆ ده‌كرێت. بزن مووی كورته‌ و قاچه‌كانی له‌ قاچی مه‌ر درێژترن و به‌زۆری له‌ ولاته‌ گه‌رم و وشكه‌كاندا ده‌ژین، له‌ پۆیشتن و جوله‌یاندایه‌ و ده‌ و ئازاترن.

بزن توانای
به‌رگه‌گرتنی
نه‌خۆشییه‌كانی
هه‌یه‌ و ئاسان
به‌پێوه‌ده‌برێت و
به‌خیۆده‌كرێت...
. شیرى بزن له
شیری مانگا

ئاسانه‌تر هه‌رس ده‌كرێت. مێیه‌ی بزنی مالى ۱-۳ بێچووی ده‌بێت،
له‌دايكبوونی دوانه‌ش زۆر باوه‌.

به لام بزني كيوي له هه ر جاريكدا ته نها بيچوويه كي ده بيت و دوانه يي
تيذا زورده گمه نه. بزني كيوي له سه ر به رد و كه نده لانه كان ده ژي. له ش پيك
و تاراده يه ك پي جيگيرن و به هوي هه سته به هيزه كانى چاوديري و
به رده واميبه وه پي به لينزيكبوونه وه ي دوژمه كانى نادات. له جو له و
راكردنيشدا خيرايه.

خوای گه وره ده فه رموي: ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ
نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾ الأنبياء / ۷۸. واته: داود
و سوله يمان كاتيک كه ده باره ي نه و بيستان و كشتوكاله ي كه مه ر و
مالاتي هه نديك كه س تيايدا بلاوبوونه وه برپاريان ده ركرد، زيانيان به
كيلگه كه گه ياند و نيمه شايت بووين له سه ر نه و داوه ري و برپاره ي
نه وان.

(١٥) بۆق (الضفدع - Frog)

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ
وَالضَّفَادِعَ وَالْذَّمَءَ ابْتِئَامًا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ (الأعراف/١٣٣).
واته: ئیمه‌ش به‌لای لافاو و کولله و ئه‌سپی و بۆق و خوینمان بۆ ناردن
(به‌ده‌ست هه‌ریه‌کیک له‌و به‌لایانه‌وه‌ ماوه‌یه‌ک ده‌تلانه‌وه‌ و گیریان
ده‌خوارد) که‌چی هه‌ر خۆیان به‌ زل و گه‌وره ده‌زانى، تا بلیی قه‌ومیکى
تاوانبار و تاوانکار بوون.

له‌م ئایه‌ته‌دا باسی بۆق کراوه به‌وه‌ی سه‌ربازی خوا بوون و بۆ سه‌ر
فیرعه‌ون و نه‌ته‌وه‌که‌ی نێردران، به‌شیوه‌یه‌ک که‌ له‌ خواردنیاندا و ته‌نانه‌ت
له‌ ده‌میشیاندا هه‌بوون، تا به‌داوایه‌کی موسا پیغه‌مبه‌ر (سه‌لامی خوای
لَبِیَّت) ئه‌و سزایه‌ له‌ سه‌ریان هه‌لگیرا.

بۆق ئاژەلێکی وشکاوه‌کیه‌، پیستیکی لوس و خزی په‌نگ سه‌وزیان

قاوه‌یی هه‌یه‌،

زۆرجاریش

په‌له‌په‌لێن.

چاوه‌کانی و ده‌می

گه‌وره‌ن و پییه‌کانی

داوه‌ی له‌وانی

پیشـه‌وه‌ی

گه‌وره‌ترن و ئه‌وه‌ش

يارمەتى بە ئاسانى مەلەکردن و خو نەقوم کردنى لە ئاودا و بەباشى بازدانى دەدات.

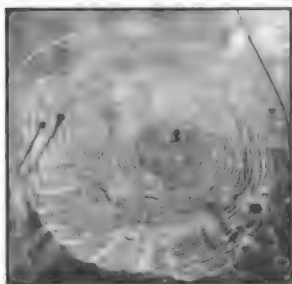
زمانى بۆق لە پېشەوہى دەمیدا چەسپاوه و بۆ ناوہوہ نوشتاوہتەوہ،
لە لاکانى زمانیدا دەردراوى لينج ھەيە و بە جولەيەكى خيىرا بۆ مېرووى
ھەلەدەدات و پيۆہى دەلکينيت و کە نيچيرەکەى گرت زمانى بەرەو دەمى
دەگيريتەوہ.

(١٦) جالجالۆكه (العنكبوت - Spider)

خوای گه و ره ده فه رمویت: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ أَخَذُوا مِنَ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ العنكبوت/٤١. واته: نموونه ی ئه وانه ی جگه له خوای گه و ره كه سانیکی تر ده كه نه پشتیوانی خوایان، وهك نموونه ی جالجالۆكه یه كه وایه كه مالتیک بو خوی سازیکات، (به مه رجیک) نابودترین و لاوازترین مال مالتی جالجالۆكه یه ئه گهر سه رنجی بدهن و تیی بگن.

له م ئایه ته دا به دیهینه ره وه والمان ده داتیی ئه وه ی مالتی جالجالۆكه دروسته دكات مییه كه یه نهك نیره، به به لگه ی بونی (تاء التانیث) له سه ره وشه ی (اتَّخَذَتْ). ئه و ماله مالتیکی لاوازه و لاوازییه كه شی ماددییه هه رچه نده له رایه لی جالجالۆكه رایه لیک دروستكراوه به هیزتر له و ئاوریشمه ی (كرمی ئاوریشم) دروستیده كات.

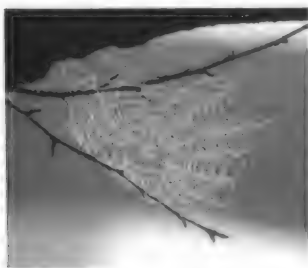

سیفه تی مال و لانه ی نیشته جیبوون ئه وه یه خاوه نه كه ی له سه رما و گهرما و ئالوگۆری كه ش و ئازاری زنده وهره به هیزتره كان بپاریزیت، به لام ئه م خه سه له ته له مالتی جالجالۆكه دا نییه. لاوازییه کی تر له پووی

كۆمه لایه تییه وه، سه لمینراوه مییه ی جالجالۆكه له دوا ی زه ماوه ندردن له گه ل نیره دا، نیره ده كورژیت و ده رخوا ردی بیچووه بچوكه كانی ده دات له دوا ی ده رچوونیان له گه راكانیان.

ئايەتەكە باس لەو دەكات جالالۆكە بە دەگمەن مال دروستدەكات،
 وەك دەفەر مۆيت: (كَمَثَلِ الْعَنكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا) چونكە جالالۆكە
 بە دەگمەن مال پيكدیئت و وەك مېروویەکی گەریدە دەمینیته وە.

بروانە! پاكو بېگەردی بۆ خوای مەزن، لەكاتی كۆچی پیغەمبەری خوا
 (ﷺ) لە مەككە وە بۆ مەدینە، جالالۆكە دەست لە گەران و گەشتی خۆی
 هەڵدەگریت و لە دەرگای ئەشكەوتی (الشور) دا مالی خۆی بۆ پارێزگاری
 خوشەویستی خوا دروستدەكات.

جالالۆكە هەشت قاچی هەیه، لەشی
 دابەش دەكریئت بۆ سەر و سنگ و سك.
 هەروەها هەشت چاوی هەیه، هیلانەكە ی لە
 رایەلی ورد پيكدیئت (پیشتر باسكراوە) و
 ماوەی دروستكردنەكە ی ۲۰خولەك دەخایەنیت.

دوای ئەوەی جالالۆكە تۆرەكە ی (داوەكە ی) بونیاتدەنیت لەژێر
 گەلایەكدا خۆی حەشاردەدات، هەركات میش بەر تۆرەكە دەكەویت
 بەرایەلی پەیوەست بە جالالۆكەكە وە جولەكە ی دەنیریئت، لەوكاتەدا
 دەمودةست دەگاتە نیچیرەكە بەی ئەوەی قاچی بەر لانەكە ی بكەویت،
 دەيكوژیئت و بەپەردەیهکی ئاوریشمی دەوری دەدات و بۆ نیوەندی لانەكە
 راپیچی دەكات تاكو شلەكە ی لەشی بمژیئت و بخوات.

جالالۆكە ی دەرگایی چالێك دروستدەكات و بە رایەلی تایبەتی خۆی
 ناوپۆشی دەكات و چاوەرپی نیچیر دەكات، هەركە گوێی لە تەپە و
 دەنگی نیچیرەكە بوو دەستبەجی دەیگاتی، دەیگریئت و دەيكوژیئت و
 دەيكاتە خۆراك.

(۱۷) قهله رهش (الغراب - Crow)

ئه وده مه ی قابیل هابیلی برای شه هید ده کات و به ده ست ته رمه که یه وه گیرده خوات و نازانیت چی بکات، خوی گه وره بۆ تیگه یاندنی قهله ره شیک ده نیریت. په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ، كَيْفَ يُورِي سَوْءَ أَخِيهِ قَالَ يُوتِلْنِيْ اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوْرِيْ سَوْءَ اَخِيْ فَاصْبَحَ مِنَ النَّادِمِيْنَ﴾ المائده/۳۱. واته: خوی میهره بان قهله ره شیک نارد و چالیک له زه ویدا هه لکه ند (بۆ قهله ره شیک مرداره وه بوو) تا نیشانی بدات چۆن لاشه ی براکه ی بشاریته وه، (ئه و جا که شه وه ی دی) وتی: هاوار له من، من نه متوانی وه کو شه و قهله ره شه بکه م و به قهدهر شه نوم پینه کرا تا لاشه ی براکه م شه سپه رده بکه م، ئیتر بۆ هه می شه چووه ریزی په شیمانانه وه.

قهله رهش بالنده یه کی گه وره ی په شه و له بهر ره شیه که ی وه ها ناو نراوه. قهله رهش لاک و ئاژده له بجوکه کان و هیلکه و میرووه کان ده خوات، له م پوه وه بۆ کشتوکال سوودی هه یه، به لام جوژی تری هه یه به ره مه ی کشتوکالی ویران و خراپ ده که ن.

قهله رهش کارامه یه و بینایی تیژه و زیره که و قاچه کانی به هیز و ناماده ی پویشتنی دریشان. دهنوکی دریشان و به هیزه. هیلانه که ی له به رزایی و ترۆپکی دره خته کاندای بونیات ده نیت. مییه ی

قەلەرەش چۈرەيلەكە دادەنەيت و چاۋدېرى دەكەت، نېرە خۇراكيان بۆ
 دېنەيت، بېچۋى قەلەرەش دېمەنيان ناشيرەنە .
 ۋەك تېبېنى دەكرەيت قەلەرەش لەسەر كارەساتەكان كۆدەبنەۋە، جا
 پووداۋ بېت يان مردن، ۋەك ئەۋەى مژدەى (هەۋالى) خراپەيان پېبەيت
 دەقېرەنن... دەبەيت ئاگاداربېن پېغەمبەر (ﷺ) نەھى لېكرەۋىن لە
 نمونەى ئەو كارانەۋە پەشېن بېن.

(۱۸) پەپوولە (الفراش - Butterfly)

خوای میهرەبان دەفەر مویت: ﴿يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴾ القارعة/ ۴. واتە: ئەو ڕۆژە خەلکی وەکو پەپوولە ی سەرگەردان پەرش و بلاودەبنەو.

پەپوولە ژمارەیهک هیلکە دادەنێت کە کرمۆکە ی لێ دەردەچیت و خۆراکی لەسەر گەلای درەخت دەبیت پاشان بە قوناغی قۆزاخەدا تێپەردەبیت و تێیدا دەمینیتەو تا گەشەکردنی تەواو دەبیت و وەک پەپوولەیهکی کامل دیتەدەرەو... تەمەنی هەندیک پەپوولە لە هەفتەیهک تێپەرناکات و هەندیکیشیان بۆ ۱۸ مانگ درێژدەبیتەو. خۆراکی پەپوولە لەسەر گولاو و گۆل و دەنکەهەلەیه.

ژمارە ی ئەو هیلکانە ی پەپوولە لە هەر جاریکدا دایان دەنێت ۴۵۰-۵۰۰ هیلکەیه، بۆ پارێزگاری لێیان بەهۆی ماددەیهکی پایەلێی لکێنەرەو هە پیکیانەو دەبەستیت، بەوێش بەملاولاد

بلاونا بنەو. لەدوای دەرچوونی ئەم کرمۆکانە بەهۆی ئەو پایەلانی خۆی دەریان دەدەن خۆیان بە لقوپۆپی درەختیکی گونجاو وە دەلکێنن

لەپىناۋ گەشە كىرىدىدا دەردىراۋى پايەلى دەردەكەت بۆ چىنىنى قۇزاخەكە،
ھەممۇ ئەم كارانەش لەماۋەي ۳-۴ پۇژدا ئەنجام دەدرىن.

لەم ماۋەيەدا ھەزاران چار ئەۋ پايەلە بەدەۋرى خۇيدا دەگىرىت،
لە ئەنجامدا نىزىكەي ۹۰۰-۱۵۰۰ مەتر پايەل بەرھەمدىت، دۋاي ئەۋەي لەم
كارە تەۋاۋ دەبىت بەبى ۋەستان دەست بە كارى خۇگۇپىن دەكەت لە
كىرىكى ناۋ قۇزاخەۋە بۆ مېۋىلەرنىڭ كامىل (پەپۇلە).

ئەگەر بەۋرى تەماشى بالى پەپۇلە بىكەن ھاتىۋى ۋە (تەناظر)كى
پۈۈن دەبىنن لە شىۋەكانى ۋە خال ۋە ئەۋ پەنگەي دەپىزىنىتەۋە، بەپاستى
بالەكانى پەپۇلە ۋەك تابلۋىيەكى چۈۋ ۋە شەنگ خۇلقىنراۋن. ھەر
بالىكان كىتومت لە بالەكەي تە دەچىت.

(۱۹) فیل (الفیل - Elephant)

خوای گه و ره ده فەرمویت: ﴿الَّذِي تَرَكَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾
 الفیل/۱. واتە: ئایا نە تبینی (ئە ی پیغه مبه ر (ﷺ)) پەروەردگارت چی بە
 خاوەن فیلەکان کرد؟!

جگە لە نەهەنگ فیل بە گه و ره ترين ئاژە لە شیردەرەکان دەژمێردریت،
 بۆیە گه و ره ترين ئاژە لی وشکایی (زیندوو) ه.

بەرزایی گه و ره ترين جۆری فیل دەگاتە سێ مەتر و نیو (لە زەوییه وە تا
 شانەکانی) و کیشی ۸ تەن و ناوەندی تەمەنی ۶۰-۷۰ ساڵ دەبێت. پیستی
 زیرە و مووی پیوه نییه. پەلەکانی فیل لۆولەکی گه و ره ن و وەك پایە
 وەهان و پییهکانی کورتن و پینج پەنجەیان هەیه.

فيل خورتوميكى دريژى ھەيە كە برىتييە لە دريژبووھەى لوت لەگەل
لئوى سەرەوھ، بەكارىدەھيئىت بۆ كۆكردنەوھى خۆراك و ھەلمزىنى ئاۋ، جا
ئەو ئاۋە بەرەو دەمى دەبات ياخود بە مەبەستى خۆ فينككردنەوھ بەرەو
لەشى دەپېرژيئىت، ھەرۈھەا ھەواى پى بۆن دەكات و بەھۆيەوھ ھەست بە
بوونى ئاژەلانى تر دەكات.

دو شىفرەى گەرەى ھەيە و ھەر ئەوھش ھۆكارى نەمان و
بنەبېوونيانە، چونكە سەرچاۋەى سەرەكى (عاج)ن. دريژى شىفرەى فيلى
ئەفرىقى ۷-۸ پېيە و كىشەكەى ۹ كىلوگرامە. گوييەكانى فيل ۈك پانكە
كاردەكەن بۆ خوشكردنى ھەواى دەورى لەشى. دەكرىت پلەى گەرمى
لەشى بە ئەندازەى ۹ پلەى سەدى بەھۆى زۆرى مولولولەى خويىن لە
لەشيدا دابەزىئىت و بەوھش گواستەوھى گەرمى بۆ ھەواى دەوروبەرى
ئاسان دەكات.

چاۋەكانى فيل بچوك و دوور لەيەكتەن، بەجۆريك كە دەتوانىت
بەگۆشەيەكى كراۋە بېيىئىت.

فيلەكان بەگۆمەل دەژىن. بۆ بەدەستەيىنانى خۆراكى تەواۋ و پىۋىست
دوور دەپۆن. فيل ۵۰%ى كىشى خۆى خۆراك دەخوات و ۱۸۰ لىتر ئاۋ لە
پۆژىكدا دەخواتەوھ و بەيەكجار بە خورتومەكەى ۹ لىتر ئاۋ ھەلدەلوشىت.

(۲۰) مه یمون (القرد - Monkey)

خوای مه زن ده فه رمویت: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ البقرة/۶۵. واته: "بیگومان زانیوتانه و ئاگادارن چیمان به سه ره نه وانه دا هیئا که پۆژانی شه ممان ده ست درێژیان ده کرد و له سنوور ده رجووویون، (له به ره نه وه) پیمان وتن و (پریارماندا) که بینه مه یمونی دوورخراوه (له په حمه تی خوا).

پریاروو جوله که کانی شاره که ی قه راغ ده ریا (ئیلیه)، پۆژانی شه ممان بو خواپه رستی ته رخا بکه ن و پاوه ماسی نه که ن، دیاره ماسیه کانی ش هه ستیان به وه کردووه، بۆیه له و پۆژده دا خۆیان نواندووه، جوله که کانی ش بیریان له ته گبیر و فیلیک کرده وه، ئه ویش به وه ی له پۆژی هه ینیدا داو و توپیان بو بنینه وه تا له شه ممه دا تیی بکه ون، پۆژی یه ک شه ممان چی که و تۆته داو و تۆپه کانه وه ده ربیه ئین، ئه مه ش سه رپیچی فه رمانه که بوو،

بۆیه خوای گه وه ره ئه و پریاره ی به سه ردا دان."

مه یمونه کان دووجۆرن:
مه یمونی جیهانی نوێ و
مه یمونی جیهانی کۆن که له
ناوچه گه رمه کاندا ده ژین له
ئه فریقا و هیند و ئاسیا.
مه یمونی جیهانی نوێ لوتیکی
پان و کونه لوته کانی شی

فراوانن.

لە جۆرەکانى مەيمون وەك گۆرێلا و ئۆرانج و شەمپانزى و جابون. گۆرێلا لە ئەفرىقاي ئىستوائى دەژى، كێشى قورسە و قەبارەشى گەورەيە و كلكى نىيە. پىگەيشتوويەك لەم ئاژەلە درېژى دەگاتە دوو مەتر و نىو و كېشى ۲۲۵ كىلوگرام... ئۆرانج لانەى خۆى لەسەر درەختى دارستانەكانى ھىلى يەكسانى زەوى لە (بۆرنىو) دروستدەكات. شەمپانزى لە خۆرئاواى ئەفرىقا و ئەفرىقاي ئىستوائى دەژى. جامبۆن بچوكتىن جۆرەكانى مەيمونە كە لە خۆرھەلاتى ئاسيا دەژى.

شەمپانزى بەناوبانگتىن جۆرەكانى مەيمونە، سەرەراى ئەوەى بە درەختەكاندا ھەلدەزنىت و لە لانەيەكى سادەى پىكھاتوو لە گەلا و لقى درەختەكاندا دەخەوێت، بەلام زۆربەى كاتى ژيانى لەسەر زەوى بەپێدەكات.

مەيمونە گەورەكان بە درەختەكاندا ھەلدەگەپن تاكو گەلا و بەروبوومەكانيان وەك خۆراك بەكاربێنن. مەيمونى بچوكيش جولەى زۆرتەر، دوو دەست و باسكى درېژى ھەيە بەھويانەو دەجولێت و بەنىو درەختەكاندا بازدەدات، كلكىشى وەك پەلێكى تر بەكاردەھىنێت. پىلوى خوارەوەى مەيمون برژانگى ھەيە كە لە ئاژەلانى تردا وەھا نىيە.

مەيمون خێرا تێدەگات و تواناى لاسايكردنەوەى ھەيە، ھەستى بىنن لە مەيموندا بەھىزە و لەپىشەوەى ھەستەكانى تردايە. لە دوورىيە زۆرەكانەو دەبىنن و دەتوانن پىگەيشتوويى ميوەكانى پى جىابكاتەو.

مەيمون ۱-۱۲ جار دەزىت و بىچوويشى وەك مژۆلە لە سكددا ھەلدەگرێت.

(۲۱) شیر (القسوره - Lion)

خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿فَرَزْتُ مِنْ قُورَق﴾ المدثر/ ۵۱. واته: له دهستی شیر هه لدین.

(قسوره) به زمانی چه به شی واته شیر. له ئه سیوبیا و ده روبه ری هه یه وهك سۆمال و سۆدان و گینیا. شیر له ناوچه گژوگیا یه کاندایه مینیتیه وه ژماره یه کی که میشی له هیندی خۆره لاتی خۆرئاواش هه ن. پیغه مبه ر (ﷺ) له فه رموده یه کدا که نیمای بوخاری گیراویه تیه وه ده فه رمویت: (له گول رابکه ن (هه لبین) وهك هه لاتنتان له شیر). گول ئه وکه سه یه که نه خووشی گولی (Leprosy) هه بیت.

شیر له خیزانی پشیل هه وره کان (Feline) ده ژمیردریت. له شی گه وره یه، دریزی له شی شیریکی ته واو پیگه یشتوو له لوتیه وه بو کۆتایی کلکی ۹ پییه واته ۳ مه تر. ئه م ئاژه له یال و قرژیکی رهنگ خوولی یان رهشی هه یه به ده وری گه ردنیدا، رهنگه بگاته سکی، به لام ده له شیر ئه و یال و قرژه تاییه تییه ی نییه.

به هوئی ئازایه تی و به هیزیه وه شیر به "شای دارستان" ناوده بریت. شه وانه شیر بو راوکردنی نیچیر

دەردەچىت. ھىندەش بەھىزە دەتوانىت ئاژەلە گەورەكانىش (وہك گامىش و گا) بكوژىت، بەلام تەمبەلە و نايەويت زۆر خۆي ھىلاك بكات، بۆيە بە راوکردنى مەرپان گویدريژى كىوى قەناعەت دەكات. شىر لە نىچىرى ئاژەلانى دى ناخوات، كە تىرى لە نىچىرەكەي خۆيشى خوارد بەجىدەھىللىت و ئىتر ناگەرپتەوہ بۆي. شای دارستان لە سەرچەم ئاژەلە دپندە و راوگەرەكانى تر زياتر لەسەر برسىتى و تىنويىتى ئارامگىرى ھەيە. شىر ۱۸ بۆ ۲۰ كاترئىر دەنويىت و پۆزانە ۸ كىلۆمەتر پى دەكات، لەكاتى برسىتيدا لەوانەيە ۲۴ كىلۆمەتر بەدووى نىچىردا بىروات و بگەرپت. ھەر پەوہ شىرىك ناوچەيەكى تايبەتى ھەيە و بەبۆنەكەي جىادەكرىتەوہ كە بەناوچە ديارىكراوہكەيدا بلاويدەكاتەوہ و بۆ دوورسى نىزىكەي ۶۰-۷۰ كىلۆمەتر بلاودەبىتەوہ، بەتايبەت ئەگەر نىچىر دەگمەن بوو.

(۲۲) ئەسپى (القمل - Lice)

خوای گەورە دەفەر مویت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ ۚ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكَبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ (الأعراف/۱۳۳).
واتە: ئیمەش بەلای لافاو و کوللە و ئەسپى و بۆق و خوینمان بۆ ناردن (بەدەست ھەریەکێک لەو بەلایانەو ھاوێیەک دەتلانەو ە و گیریان دەخوارد) کەچی ھەر خۆیان بە زل و گەورە دەزانى، تا بلیى نەتەوێیەکی تاوانبار و تاوانکاریبون.

ئەسپى لە مشەخۆرە تایبەتمەندەکانە، واتە ھەموو ئاژەل یان مەروۇقیك وەك یەك توش دەکەن. تەنانەت تایبەتمەندى جیگایشى ھەیە، ئەسپى سەر وەك ئەسپى دامىنى سەك نىیە.

ئەم زیندەوەرە لە مشەخۆرە ھەمیشەییەکانە (سورى ژيانى بە ھۆکارى ژینگەیی یان کاتى ناوەستىت) ... کوێرە و پىیەکانى چرنوكدارن. ئەسپى شىردەرەکان یەك چرنوکی ھەيە و سەرى بچوکه و دەمیکی ئاشکرای ھەيە و لە جۆرى مژرەرە، ئەم زیندەوەرە ھۆکارى كەم خوینی دەبیت (ئەگەر توشبوونەكە بە توندی بوو).

ئەسپى بالەندە دوو چرنوکی بچوك و سەریکی گەورەیان ھەيە و کورتتریشن. ھەردوو جۆرەكە ھەر پىست خراپ و ھرىندار دەکەن.

هه زاران جور نه سپي ههيه و هه نديك جوريان نه خوشي (وهك ريكتسيا و بوريليا) بو مروڤ و ئاژه لان ده گويژنه وه. نه سپي خويني ئاژه لان ده مرئي و بو هيلكه دانان پيست كونده كات. هه نديك جوري نه سپي مشه خوريان له سهركوئه ندامي هه ناسه دانه هه ر له لوته وه تا سيبه كان.

نه م مشه خوڤه له ژينگه ي جياوازدا ده ژي، هه نديكيان له خوڤ و خاكدا له نيو گژوگيا و گه لا وه ريوه كاندا، هه نديكي شيان له ئاودا، جوريكي ديكه ش هه ن له سهركه شي ئاژه لاني تر ده ژين.

باشترين چاره سهري نه سپي سهري مروڤ كه ديسانه وه له رينمايه كاني پيغه مبهري خوايه لابردي مووي سه ره.

خوای گه وڤه موله تي به و كه سانه داوه كه ئازاري سهريان ههيه وهك نه وه ي به هوي نه سپتوه بيت، به لابردي مووي سهريان له هه ج و عومره دا. وهك ده فه رمويت: ﴿وَاتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ

الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ، فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعًا إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ، حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿البقرة/ ۱۹۶.

(۲۳) سەگ (الکلب - Dog)

خوای گەوره دەفەر مۆیت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَنُكَلِّمَهُ أَخْلَدَ إِلَى
 الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحِمَلَ عَلَيْهِ يَلْهَثَ أَوْ
 تَرَكَهُ يَلْهَثَ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ
 لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۱۷۶﴾ الأعراف/ ۱۷۶. واتە: خو ئه گەر بمانویستایه به و
 هوکارانه به زمان ده کرده وه، به لام ئه و خوای چه سپان به زهویییه وه و
 (دهستی کرد به دنیا په رستی و) شوینی ئاره زووه کانی کهوت. نمونه ی
 (ئه و جوړه که سانه) وه کو سەگ وایه ئه گەر ده ری بکه یت و بیا هه لشاخی
 هه ناسه برکیه تی، یا وازی لیبینییت هه ر له هه ناسه برکی ناکه ویت، ئه مه
 نمونه ی ئه و که سانه یه که ئایه ته کانی
 ئیمه به درۆ ده خه نه وه، ئه م جوړه
 به سه ره اتانه بگیڕه ره وه به لکو
 (داچله کین و) بیر بکه نه وه.

ده م ده ره ینان و شوڕبوونه وه ی
 زمانی سەگ ئاسایی و تەندروستییه،
 چونکه به و کاره پارێزگاری له
 پیکهستی پله ی گهرمی له شی و
 پهستان ده کات، هه لماندنیش هه
 له پێی زمانییه وه پووده دات و به وهش
 به دهسته ینانی فینکی و فینکبوونه وه

بە دىدەيت.

پەيۋەستىيەك لە نىۋان ھەستى بۆنكردن و ھەستى چەشتندا ھەيە، لە بەرئەو ە زمانى بە دياردەخات بە ھۆي چلئسى و بۆنكردنى نېچىرەكەيەو. بىنراو ە سەگ بە ھۆي ھەستى بۆنكردنەو ە ترشە ناوەكىيەكانى ئارەقى شوينەوارى پيئەكانى ئەو ەي بە دوايدا دەگەپيئەت دەگريئەت و بەو پەپى وردىيەو ە شىدەكاتەو. ە

پيئەمايى پيئەمبەر (ﷺ) ھەيە بۆئەو ەي كاتىك سەگ دەمى لە دەفرىك ەردەدات ەوت جاران بە ئاو بشۆريئەت و جارى ھەشتەمىش بە خۆل بىئەت، چونكە سەگ لە خۆگريئەكى گەورەي ئايرۆس و مشەخۆرەكانە. ئەو زىندەو ەردەدات ەش لە لىكەكەيدان (و ەك مەيمونەكان)، پيسوچەپەلى و ميكروپى نۆرى پيئەدەلكيئەت و دەگريئەت چونكە مردوو و پيسى دەخوات، باسكردنى خۆل و گليش لەلايەن پيئەمبەرى خوداوە (ﷺ) بە مەبەستى پاكزكردنەو ە (تعقيم) يە. ە

سەگ شەويلەگى دريژ و كەلبەي تيزى ھەيە بۆ پەرتكردنى گوشت و ۴۲ ددانىشى ھەيە. لەشى بە ھيزە و پيئەكانى دريژن و ئامادەي پويشتنى خيئان. ئەم ئاژەل ە ھەستى بۆنكردنى بە ھيزە، ھەريۆيە بە كاردەھيئەريئەت بۆ پراو و ئاشكراكردن و دۆزىنەو ەي ماددە ھۆشبەرەكان. گوشەي بينىنى تەسكە بە جۆريك كە دەتوانيئەت لەدوورەو ە ببينيئەت، ناتوانيئەت پەنگەكان لەيەكتر جىابكاتەو ە چونكە پەنگ كويى ھەيە. ھەستى بىستى لاي سەگ دەگاتە لەرەلەرى ۷۰ ەزار بۆ ۱۰۰ ەزار (مروۋ لەرەلەرى نىۋان ۲۰ تا ۲۰ ەزار ھيئەتەز دەبىستەيت). خەلك سەگ بۆ پاس كردنى مال و مەرومالاتيان لە دز و گورگ پادەگرن. ە

پئویسته سه رنجی نه و خاله بدهین که ته نها پاری سه گی پاهینراو
 حه لاله. ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ
 الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ
 عَلَيْهِ وَانْقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ العانده / ۴. واته: پرسپارتان لیده که ن
 چی حه لاله بویان؟ پییان بلئ: هه رچی خوراکي چاک و پا که بۆتان حه لاله،
 نه وه ش که بالنده و تانجی شکاری بۆتان پراوده که ن و فیرتان کردوون، ده
 بخۆن له وه ی که بۆتان ده گرن و ناوی خوی لی بینن کاتیک که به ره لای
 ده که ن، و کاتیک که لی ده خۆن، هه ره خوایش بترسن و پاریزکارین (نه ی
 پراوچییه کان)، به راستی خوا به خیرایی لیپرسینه وه نه نجام ده دات.

(۲۴) هه‌نگ (النحل - Bees)

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَنُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

يَنْفَكُرُونَ﴾ النحل/ ۶۸-۶۹. واته: په‌روه‌ردگاری تو (نه‌ی مړوډ) نیکا و نیلهامی کردوه بۆ هه‌نگ که جیگا بۆ خو‌ی له‌ کون و که‌لینی چی‌اکاندا سازیکات، هه‌روه‌ها له‌ که‌له‌به‌ری دره‌خته‌کان و له‌و شوی‌نانه‌ش که مړوډ بۆی ناماده ده‌کات... پاشان (فی‌رمان کردوه که) له‌ هه‌موو به‌روبووم و (شیل‌ی گولان و شستی به‌سوود) بخوات، پی‌مان را‌گه‌یاندوه، نه‌و نه‌خشان‌ی که په‌روه‌ردگارت بۆی کی‌شاوی به‌ ملکه‌چی‌به‌وه نه‌نجامی بده، جا له‌ناو سکی نه‌و هه‌نگانه‌وه شله‌یه‌کی په‌نگ جیاواز دیته ده‌روه که شیفایه بۆ (زور نه‌خو‌شی) خه‌لکی. به‌پاستی ئا له‌مه‌شدا به‌لگه و نیشانه‌ی به‌هیژ هه‌یه بۆ که‌سانیک که بیرکه‌نه‌وه.

بروانه‌ نایه‌ته‌که که له‌باره‌ی شوینگی هه‌نگه‌وه ده‌دویت: شاخ و دره‌خت و نه‌و جی‌گی‌ایانه‌ی مړوډ خو‌ی بۆی سازده‌کات... پاشان ده‌فه‌رمویت (ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ)، هه‌نگ نه‌و سیفه‌ته‌ی له‌سه‌رجه‌م می‌روه‌کانی تر جیاوازه به‌وه‌ی له‌ هه‌موو به‌روبوومه‌کان ده‌خوات (ترش و شیرین) نه‌ک ته‌نها یه‌ک جوړ به‌روبووم. هه‌موو نه‌وه‌شی بۆ به‌رهمه‌یتانی هه‌نگویتی شیرینه.

(فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ) گوتاره‌که لی‌رده‌دا ئا‌پاسته‌ی می‌یه‌کانه نه‌ویش

هەنگە ئیشکەرەکانن بەو سیفەتە ی ئهوان گولۆ کۆدە کە نه وه و هەنگوین دروستدە کەن.

سەلمینراوه کە ڕینگایەکی دیاریکراو هەیه سەرجه م ئیشکەرەکانی پێدا دەڕۆن، ئه ویش ئه وه یه کە پێیدەگو تریت (سُبُل رِبَك). تەنانەت سەمایەکی تایبەتی هەنگەکان هەیه بۆ لێک تێگە یشتنیان (جا لەبارە ی بوونی شوینی گونجاو بیت یان بوونی ئه گەری مه ترسی).

(ئایا دەزانیت یە ک کیلوگرام هەنگوین پتووستی بە هەول و کۆششی ۱۵ هەزار کاتریمیتری کاری یە کبینە ی هەنگ هەیه (واتە سالیك و پینج مانگ)؟ بۆئەو هەش دووری ۲۲۵ کیلۆمەتر دە بڕیت لەو نه خشه یه ی خوا بۆی کیشاوه، بەلام ئەم کۆششە کۆمەلگای هەنگ بە هاوکاری و بەبێ ماندوبوون پیکه وه پێی هەلەستن. بۆیه خوای گەوره وشە ی (ذُلَّالاً) بە کار دینیت،

واتە فەرمانپێکراو و پامکراوه بۆ ئەم مەروڤه ی ڕیزمان لێگرتووه، تۆیش (ئە ی هەنگ!) شەرابێکی ڕهنگ و جۆر جیاوازی بۆ دروستبکە. هەنگ ۷۰۰ ڕه گەزی هەیه کە ۲۰ هەزار جۆر دە گرێتە وه.

دریژی گەوره ترین جۆری هەنگ ۴ سانتیمەتره و بچوکتزینیشیان ۲ ملی مەتره، تێکرای دریژی هەنگی بەر هە مهینی هەنگوین ۲ سانتیمەتره.

هەنگ میروویهکی بالداره و لە کۆمەل و پوره دا ده ژێ و تەنیا دایکیکی هەیه ئه ویش شارژنه کە دوو سال یان سێ سال دە مینیتە وه و هەزاران هیلکە (گەرا) لە نیو خانە مۆمییه کاندە دادە نیت کە ئیشکەرەکان

دروستىدەكەن. ژمارەيەكى كەم نېرە ھەن كە شازن بەر لە دانانى ھېلكە دەپييتيئيت و پاشان دەمرېت.

لە گەراكانەو ە كرمۆكەي بچوك دەردەچن و ھەنگە ئېشكەرەكان چاوديرييان دەكەن و خۆراكيان پيئەدەن تا گەرە دەبن. ھەنگ چزوى ھەيە كە بۆ بەرگريگردن لە خانەكەي (پورەكەي) بەكاريدتيئيت. ئەندامى پيئەدان لە چزوو و دەردراويك پيكديت كە لە كۆتايى سكى ھەنگەكەدايە و لەكاتى ھيرشگردن بۆ سەر ھەر بونەوەرېكى ھيرش بۆكراودا پيئەدەدات و ژاريكيشى لەگەلدايە كە پزئينيكي تايبەت دەريدەدات. ئەم زىندەوەرە دەتوانيت تيشكى سەرۋو ەنەوشەيى ببيئيت كە مرۆف تواناي ببيئى نيبە.

ھەنگوين زۆر جۆرى ھەيە و بەپيى ئەو ناوچەيەي لىي كۆدەكريتەو ە وەرزي كۆگردنەو ەكە دەگۆرپيت، باشتري جۆرى ئەو ەيە كە لە بەھاردا كۆدەكريتەو ە. ھەنگوين پيكديت لە ۲۰٪ ئاو و ۷۹،۵٪ كاربۆھيدرات و ۰،۰۴٪ فيتامين B2 و ۰،۴٪ ترشى سترىك و كاليسيۆم و مس.

سوودە تەندروستىيەكانى ھەنگوين ئىجگار زۆن، كەميك لەوانە: چالاككارە، ئارەزوى خواردن زياد دەكات، چارەسەرە بۆ نەخۆشى جگەر و يارمەتى لابردن و نەھيشتنى ژار دەدات. ھەنگوين بۆ چارەسەرى سوتاوى و قلىشېردنەكان بەكاردېت و نەرمكارى پيستە و لە قلىشان دەپاريئيت. ئەمانە و چەندىن و چەندىن سوودى تەندروستى تر.

بۆ زانىنى بەھا و سوودى گەرەي تەندروستى ھەنگوين ھيئدە بەسە كە خواي گەرە دەربارەي دەفەرمويت: ﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾.

(۲۵) میرووله (النمل - Ants)

خوای گه وره ده فهرمویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا اتَوَا عَلَىٰ وَادٍ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَأْكُلُهَا
النَّمْلُ أَدْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾

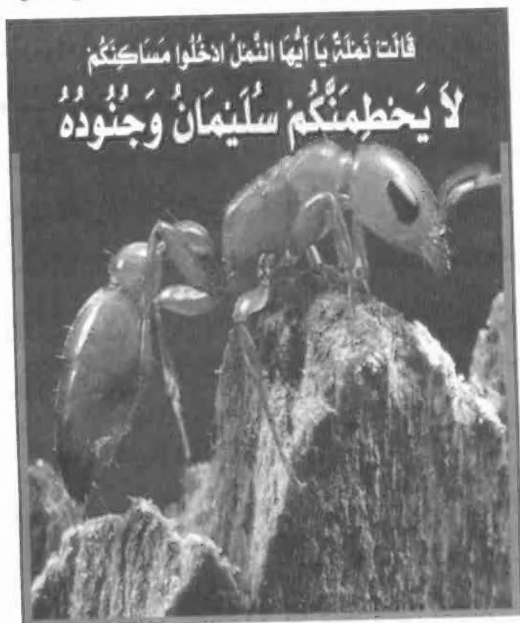
النمل/۱۸. واته: هه تا گه یشتنه دۆلی میرووله، میرووله میچکه یه ک (هاواری
کرد و) وتی: نه های میرووله یه بچه مال و کون و که له به ره کانتانه وه
نه وه کو سوله یمان و سه ریا زانی پیشیلتان بکن و هه ستان پینه کهن.

ناه ته که ده فهرمویت میرووله له دۆله کانداه دژی. ده فهرمویت:
میرووله که (النملة) (که نامارزه به بۆ زورینه ی په گه زی میرووله که
مییه کانه، نیشکهرن و ده نکۆله کان کۆده که نه وه)، گوتویه تی: برۆنه
ژورده وه بۆ شوین و مه نزلگه کانتان تا کو نه مرن به تیکشکان (واته
نه شکین) له ژیر پیی سوله یمان پیغه مبه ر (سه لامی خوای لیبت) و
سه ریا زه کانیدا. نه م گوتیه ی به نه ده به وه ده لیت و بیانوویان بۆ
دینیتیه وه: ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ واته په عیه تیکی گویرایه ل بۆ سه روک و
حاکمه که ی.

رایه ک هه یه ده لیت ده سه واژه ی (لَا يَحْطِمَنَّكُمْ) لیتره دا به لگه یه له سه ر
سروشتی جومگه یی له شی میرووله (Arthropods) که پیویستی به
تیکشکان (تحطیم) هه یه، چونکه جه سته ی دهره کی له مادده یه کی په قی
وه ک شووشه پیکهاتووه که پییده لئین (کیتین - Chitin) ... نه م مادده یه
له پیکهاتنیدا هاوشیوه ی مادده ی پیکهاته ی شاخی نازده لان و سم و

نېنۆكە. ھەر ھە ئاشكرا كراوھ چاوى مېروولە سىروشتىكى كرىستالى ھەيە
 ۋەك شووشە بە ئاسانى ناشكىت، بەلكو پىويستى بە تىكشكاندن ھەيە.
 لە ھاویندا شەو و پوژ مېروولە كاردەكەن بۆ كۆكردنە ۋەى بەرھەم و
 دانە ۋىلە و پىداويستى خۆيان و بۆ ۋەرزى زستان خەزنى دەكەن... ھىچكام
 لە ۋەنكۆلە گەنم و جۆ و بەر ۋوبومانەى كۆيدەكەنە ۋە لە لانهكە ياندا گەشە
 ناكەن، چونكە دەنكۆلە كان دەكەن بە دوو لە تەۋە، ئەگەر ۋە ھا نەكەن قەد
 ۋ پەگى ئەو تۆۋ دەنكۆلە گەورە دەبن و مال و لانهكە يان خاپور و ويران
 دەكەن.

ئەگەر مېروولە ھەستى بە شىداربۈونى دەنكۆلە گەنمەكان كرد،
 دەيانباتە دەرەۋە و لەبەر
 ھەتاۋدا ھەليان دەخات
 بۆئە ۋەى وشك بېنە ۋە.
 مېروولە تاكە زىندە ۋەرە
 بتوانىت لە كىشى خۆى
 زياتر ھەلبىگىت.

(۲۶) په‌پوو (الهدهد - Hoopoe)

خوای گه‌وره له‌سه‌ر زمانی سوله‌یمان پیغه‌مبه‌ر (سه‌لامی خوای لیبیت) ده‌فه‌رمویت: ﴿وَتَقَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدَّ هَذَا أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ﴾ النمل/۲۰. واته: (سوله‌یمان) که‌وته به‌سه‌ر کردنه‌وه‌ی ده‌سته‌و تاقمی بالنده‌کان و وتی: ئه‌وه بۆ من په‌پوو نابینم، یاخود لی‌ره نییه و خۆی دزیوه‌ته‌وه؟

په‌پوو که‌پایه‌وه، خوای گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحُطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بَنِيَّ يَمِينٍ﴾ النمل/۲۲. واته:

(سوله‌یمان) زۆر چاره‌پێ نه‌کرد،

(په‌پوو په‌یدا بوو، یه‌کسه‌ر هات و

نیشته‌وه و) وتی: ئه‌وه‌ی من پیم

زانیوه تو پیت نه‌زانیوه، من له

(ولاتی) سه‌به‌ئه‌وه هه‌والیکی راست

و دروستم بۆ هیناویت!!

عبدالله‌ی کوپی عه‌باس

گوته‌یه‌تی که (په‌پوو) له‌نیو زه‌ویدا

ده‌بینیت... له‌ ئایه‌ته‌که‌شدا

ده‌بینین په‌پووه‌که له‌ شامه‌وه بۆ

یه‌مه‌ن سه‌فه‌ری کردووه به‌نیو

بیابانی حجازدا تاده‌گاته به‌نداوی

مەئرب لە ولاتى سەبەئدا. ئەم بالەندەيە باشتەين پېنمايکارە بۆ گەپان بەدوای ئاوی شیرين لە بیابان و زەویيە وشک و چۆلەکاندا.

(پەپوو) لە بالەندە ناسراوہکانە بە جوانییەکەي، درێژي نزیکەي ۳۰ سانتیمەترە و دەنوکیشی ۵ سانتیمەتر. کلاویکی ھەيە لە سەرەوہ پەشە. پەنگی پەپوو قاوہییەکی سورباوہ و پەپی بالەکان ھیلداری سپی و پەشن، کلکی پەشە و تەختەکەي سپییە.

ئەم بالەندەيە مێروو و کرمی زەوی دەخوات و لانەکەي لە جیگای جیاواز لە کەلینی بەرد و قەدی درەختەکاندا بونیات دەنیت، بیناییەکی تیزێ ھەيە

و خیرا دەفپیت... ناسراوہ بەوہي زۆرتر ترسنۆکە و ھەر کە ھەستی بە مەترسی کرد خۆي بە زەویدا دەکیشیت و وەك مردوو خۆي پێشان دەدات تا کو مەترسییەکە نامینیت.

Bo Shaher77

سەرچاوه كان

۱. ته فسیری ئاسان، بورهان محمد أمين
۲. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبدالرحيم المارديني
۳. الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، محمد سامي محمد علي.
۴. حقائق العلم الحديث (۱-۱۰)، عبدالرحمن العصافي.
۵. الإعجاز العلمي في القرآن، السيد الجميلي.
۶. موسوعة الإعجاز القرآني في العلوم و الطب و الفلك، د.نادية طيارة.
۷. مجلة الإعجاز العلمي، عدد (۳، ۴)
۸. الحيوانات في القرآن الكريم،